



WijkWijzer

Platform voor leefbare
en veilige wijken

Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid

Naar een lerende aanpak voor
kennisontwikkeling binnen het Nationaal
Programma Leefbaarheid en Veiligheid





Voorwoord

Welke kennis is nodig om de ambities van de kwetsbare gebieden in Nederland te kunnen realiseren? WijkWijzer, het platform voor leefbare en veilige wijken, is met die vraag aan de slag gegaan voor de 20 gebieden verbonden aan het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV).

Resultaat is deze Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid. Doel is om kwetsbare gebieden te helpen om meer gebruik te maken van bestaande kennis en 'lerend' te werk te gaan. Hoe doe je de goede dingen en tegelijk de goede dingen goed? Binnen het NPLV werken het Rijk, gemeenten, bewoners en lokale samenwerkingspartners langjarig samen aan het versterken van de leefbaarheid en veiligheid. Veel mensen in deze gebieden hebben namelijk te maken met een stapeling van problemen rond onderwijs, armoede, gezondheid, wonen en veiligheid. We pakken de problematiek dan ook zoveel mogelijk in samenhang aan vanuit de lokale programmabureaus, onder voorzitterschap van de burgemeesters.

Waarom een gezamenlijke onderzoeksagenda? Onderzoek van kennisinstellingen, hogescholen en universiteiten helpt bij werken aan de maatschappelijke opgaven in de kwetsbare gebieden. Tegelijk ontwikkelen de NPLV-gebieden ook kennis op basis van gezamenlijke – vaak creatieve en onorthodoxe – aanpakken in de praktijk. Denk aan innovaties als de energiefixers, waarbij mensen in een uitkering worden opgeleid om energiebesparende maatregelen uit te voeren. Ze voorkomen energiearmoede, bereiken zorgmijders en verduurzamen woningen. Of innovatieve samenwerkingen tussen politie, buurtteams en scholen om jongeren op het rechte pad te houden. Het is zaak om deze kennis en ervaringen te delen met andere kwetsbare gebieden, ook om deze op een hoger plan te tillen.

De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid is opgesteld op basis van een brede analyse van literatuur en onderzoek en expertsessies met wetenschappers, onderzoekers en beleidsmakers uit de gebieden verbonden aan het NPLV. Daaruit kwamen negen onderzoeksthema's naar voren die nu nog onderbelicht zijn in bestaand onderzoek. Namelijk: governance van de integrale gebiedsgerichte aanpak, gemeenschapsontwikkeling en burgerbetrokkenheid, de rol van professionals in de wijk, gezond in de wijk, opgroeien in een veilige wijk, ondernemerschap en talentontwikkeling, fysieke wijkverbetering, diversiteit en ten slotte voorzieningen en ontmoeting.

Zo geeft de Onderzoeksagenda richting aan onderzoek op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid. Niet alleen voor gebieden die deel uitmaken van het NPLV, maar ook voor kwetsbare gebieden en regio's daarbuiten. Op deze manier voorkomen we versnippering bij het doen van onderzoek en overvraging van bewoners. Ook zorgen we voor meer samenhang tussen lopend en nieuw onderzoek in gebieden en wijken.

Kortom, de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid vormt het beginpunt om de komende jaren 'onderzoekswijs' te worden op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid. Samen ontwikkelen we een kennisinfrastructuur die 'toezicht' houdt op de praktijkervaring en kennisontwikkeling in de twintig kwetsbare gebieden van het NPLV. Ik kijk ernaar uit, kennis is de enige grondstof die groeit door gebruik en is van onschatbare waarde voor deze gebieden.

Roy Kramer, programmamanager Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid



Inhoud

1 Aanleiding en achtergrond 4

- 1.1 Het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid 5
- 1.2 Naar een Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid 7

2 Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid 10

- 2.1 Governance van de integrale gebiedsgerichte aanpak 11
- 2.2 Gemeenschapsontwikkeling en burgerbetrokkenheid 11
- 2.3 Inzet, rol en ontwikkeling van professionals in de wijk 12
- 2.4 Gezond in de wijk 13
- 2.5 Opgroeien in een veilige wijk 13
- 2.6 Ondernemerschap en talentontwikkeling 14
- 2.7 Fysieke wijkverbetering 14
- 2.8 Diversiteit 15
- 2.9 Voorzieningen en ontmoeting 15

3 Het uitvoeren van de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid 17

- 3.1 Uitgangspunten voor onderzoek in de stedelijke focusgebieden 18
- 3.2 Naar een duurzame kennisinfrastructuur in de stedelijke focusgebieden 19

Bijlage 1: Onderzoeksthema's per actielijn 23

- Actielijn 1: Samenhangende wijkaanpak 23*
- Actielijn 2: Meedoen in de samenleving 27*
- Actielijn 3: Verbeteren van woningen en wijken 35*
- Actielijn 4: Vergroten van de veiligheid 41*

Bijlage 2: Literatuurlijst 45

1

Aanleiding en achtergrond

In 2022 lanceerde de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV). Dit interdepartementale programma vormt de start van een langjarige, integrale gebiedsgerichte inzet van het Rijk, gemeenten en lokale samenwerkingspartners. De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid helpt gemeenten en hun partners optimaal gebruik te maken van bestaande kennis en onderzoekend en 'lerend' te werk gaan. Hiernaast biedt de Onderzoeksagenda concrete aanknopingspunten voor universiteiten, hogescholen en andere kennisinstellingen bij de opzet van toekomstig onderzoek.



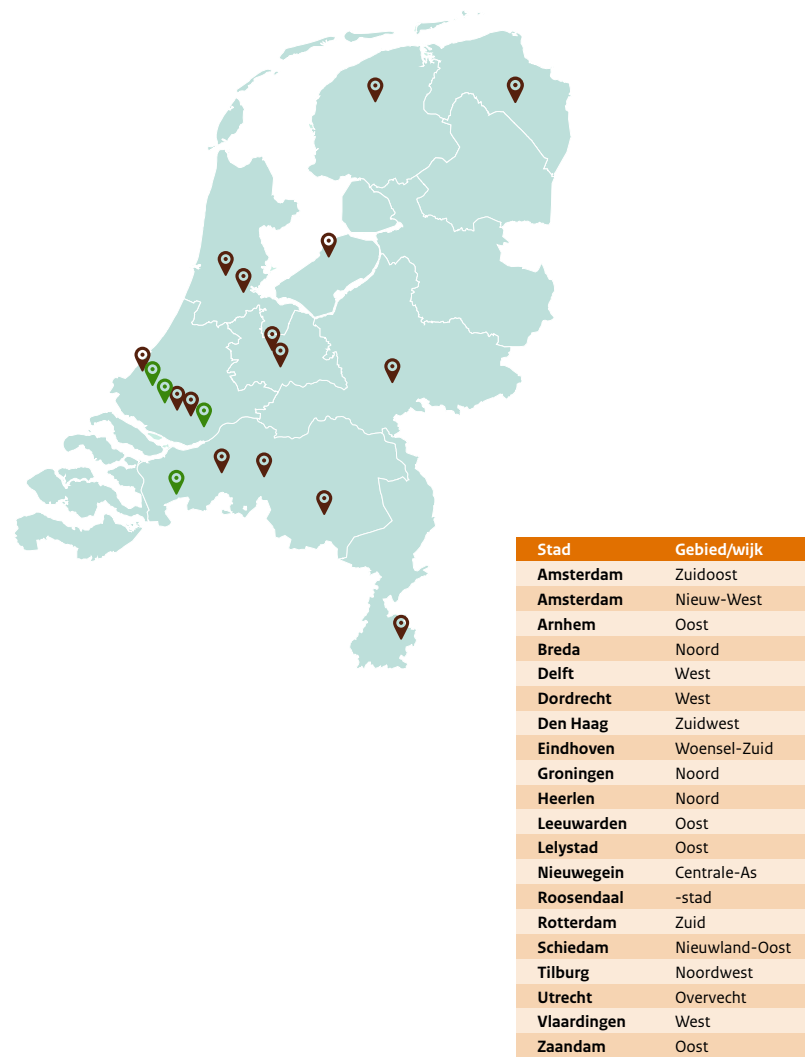
1.1 Het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid

Het Rijk wees twintig stedelijke focusgebieden (zie figuur 1) aan die zich gesteld zien voor grote, met elkaar samenhangende maatschappelijke opgaven. Hoe bieden we kinderen in kwetsbare wijken een kansrijke start? Hoe zorgen we voor een stimulerende leefomgeving die gezondheidsachterstanden voorkomt? Hoe kunnen het veiligheidsdomein en de sociale en pedagogische basis beter met elkaar worden verbonden? Dit zijn slechts enkele van de veelomvattende opgaven waarop de stedelijke kwetsbare gebieden antwoorden zoeken. Binnen het NPLV worden deze opgaven vertaald naar concrete, gebiedsgerichte maatregelen en interventies. Hierbij gaat men een onorthodoxe aanpak van de complexe vraagstukken die spelen in deze gebieden niet uit de weg.

Nieuw hoofdstuk in een lange beleidstraditie

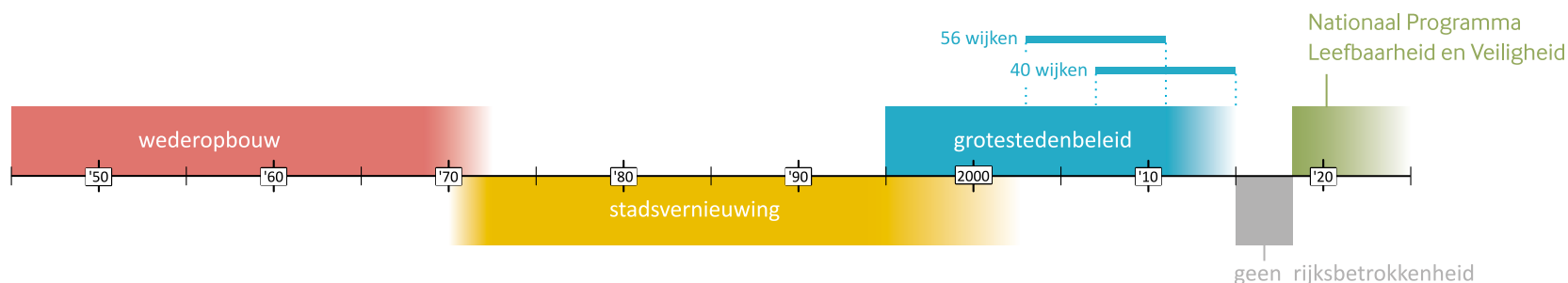
Beleid voor kwetsbare gebieden is niet nieuw (zie figuur 2). Sinds de Tweede Wereldoorlog gaf het Rijk met verschillende beleidsprogramma's invulling aan de opgave om gebieden met prangende maatschappelijke problemen te ondersteunen. Toen de wederopbouw op stoom was, kwam eind jaren 60 de *stadsvernieuwing* op gang: een langlopend programma dat vooral gericht was op het tegengaan van leegloop en verkrotting van de binnensteden. Midden jaren 90 volgde het *grotestedenbeleid*, waarin werk is gemaakt van herstructurering en sociale menging in naoorlogse wijken. Hoewel beide programma's vooral fysiek gedreven waren, was er – respectievelijk met de Sociale vernieuwing (in de jaren tachtig) en het Krachtwijkenbeleid (in de jaren 'nul') – ook aandacht voor en inzet op de sociale en economische achterstanden en problemen op wijkniveau.

Figuur 1: De twintig stedelijke focusgebieden van het NPLV



Bron: Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (2022)

Figuur 2: Tijdlijn landelijke beleidsprogramma's voor wijkverbetering



Bron: Van der Velden & Can (2022)

Vanaf 2012 belandden de kwetsbare wijken echter in een beleidsvacuüm. Ingegeven door de toenmalige economische crisis en een andere politieke wind, koos het Rijk voor een rol op afstand. Veel werd verwacht van het eigen initiatief van bewoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties, terwijl op het terrein van wonen de markt meer vrij spel kreeg. In de praktijk zorgden de naweeën van de crisis, aanhoudende bezuinigingen en beleids- en stelselwijzigingen (zoals de decentralisaties in het sociaal domein en de herziening van de Woningwet in 2015) voor versnippering en verkokering. Voor zover gemeenten en hun partners wijkgericht samenwerkten, was dit vooral projectmatig, sectoraal ingestoken en kortlopend. Sectorale regelingen van rijkswege schuurden geregeld op lokaal niveau omdat doelen en instrumenten elkaar overlaptten of zelfs tegenwerkten (Uyterlinde & Gastkemper, 2018).

In veel wijken raakte de leefbaarheid hierdoor verder in het geding, en binnen steden verscherpte de kloof tussen gewilde en minder aantrekkelijke buurten. Door de coronacrisis werden de meest kwetsbare gebieden

hard getroffen. Dit was reden voor vijftien burgemeesters van grote steden om in 2021 de noodklok te luiden: “Het gevaar dreigt dat achterstanden opnieuw aan een volgende generatie worden doorgegeven. De kloof tussen deze gebieden en veel andere plekken holt de sociale samenhang in ons land uit. Bovendien komt de leefbaarheid en de veiligheid onder druk te staan”, aldus de burgemeesters.¹

Tweeledige ambitie van het NPLV: gebieden verbeteren en bewoners toekomstperspectief bieden

Wat het NPLV anders maakt dan haar beleidsvoorgangers, is de beleidstheorie die aan het programma ten grondslag ligt. In het verleden was het wijkenbeleid primair gericht op het verbeteren van gebieden, waarbij het succes van het beleid werd afgemeten aan scores op gebiedsniveau. Dankzij het – veelal fysiek gedreven – beleid verbeterden gebiedsstatistieken (zoals een hoger inkomen, een hogere WOZ en betere veiligheid). De



1. Maatschappelijke Alliantie (2021, 26 mei). *Dicht de Kloof*. Verkregen via: <https://www.maatschappelijkealliantie.org/dicht-de-kloof/>.

reputatie van wijken kantelde en de middenklasse nam haar intrek; soms met verdringing tot gevolg. De problemen van zittende bewoners werden er echter niet mee opgelost; armoede, werkloosheid, schoolverzuim en spanningen tussen groepen bleven aanwezig (Uyterlinde et al., 2022). De integrale aanpak die het NPLV nu voorstaat, beoogt bewoners vooruit te helpen, door te werken aan integrale oplossingen voor de aanpak van problematieken die zich opstapelen in hun woonomgeving, en door gelijktijdig hun maatschappelijke kansen en hun kwaliteit van leven te vergroten. Het gaat er niet om te zorgen dat elk individu hetzelfde is, doet of bereikt, maar om het waarborgen van de kansen voor bewoners in kwetsbare wijken.

De doelstelling van het NPLV is als volgt geformuleerd: het op orde brengen van de leefbaarheid en veiligheid in de meest kwetsbare gebieden in Nederland in de komende 15 tot 20 jaar en het verbeteren van het perspectief van de bewoners.² Om deze tweeledige doelstelling te realiseren, geeft het Rijk met hoofdzakelijk sturing op de governance van de langjarige integrale aanpak in de stedelijke focusgebieden – vanuit de overtuiging dat lokaal maatwerk nodig is om tot passende en effectieve inzet en maatregelen te komen.

1.2 Naar een Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid

Om de hierboven benoemde doelstelling van het NPLV te kunnen bereiken, is het belangrijk dat gemeenten en hun partners in de stedelijke focusgebieden niet alleen ‘de goede dingen doen’, maar dat ze tegelijkertijd weten

wat het effect daarvan is. Onderzoek van kennisinstellingen, hogescholen en universiteiten is behulpzaam voor het werk aan de opgaven in de stedelijke focusgebieden. Op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid is de afgelopen decennia reeds veel beleidservaring opgedaan, onderzoek uitgevoerd en kennis ontwikkeld. Het onderzoek naar leefbaarheid en wijkaanpak belandde door de afbouw van het grotestedenbeleid echter grotendeels op de waakvlamstand. De landelijke Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid helpt om de gezamenlijke lerende aanpak van maatschappelijke opgaven naar een hoger niveau te tillen en kennisontwikkeling te versterken.

Doel van de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid

De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid maakt helder welke kennis nodig is om de ambities van het NPLV te verwezenlijken en brengt focus aan in onderzoek dat bijdraagt aan het behalen van de doelen van het NPLV. De Onderzoeksagenda beoogt hiernaast te stimuleren dat er beter gebruik gemaakt wordt van elkaars inhoudelijke expertises en brengt samenhang aan in de kennisopbouw op het gebied van (actie)onderzoek, zowel in de stedelijke focusgebieden als in andere kwetsbare gebieden. Tot slot moet de Onderzoeksagenda ertoe bijdragen dat beschikbare kennis beter toegankelijk en toepasbaar gemaakt (en waar nodig vertaald) wordt voor andere gebieden dan de stedelijke focusgebieden die deel uitmaken van het NPLV. De ambitie is dat de Onderzoeksagenda (op termijn) als leidraad gaat fungeren voor onderzoeksfinanciers van beleids- en praktijkonderzoek, zoals bijvoorbeeld ZonMw, Regieorgaan SIA en de Nationale Wetenschapsagenda.



2. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2022). *Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid*. Geraadpleegd op 25 juni 2023, van: [Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

Opzet en totstandkoming

De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid formuleert overkoepelende en verbindende onderzoeksthema's voor de integrale aanpak van leefbaarheid en veiligheid. We bouwen voort op de kennisvragen die bij de twintig stedelijke focusgebieden van het NPLV spelen, en die de afgelopen jaren al via verschillende activiteiten van het kennisplatform WijkWijzer zijn opgehaald.³ De Onderzoeksagenda bouwt eveneens voort op inventarisaties en inzichten van de Kenniskamer Leefbaarheid en Veiligheid: een groep vertegenwoordigers van hogescholen, universiteiten en kennisinstellingen die in de verkenningsfase van het NPLV (2019-2021) driemaal bijeenkwam.

Om te komen tot een actuele, relevante en gedragen onderzoeksagenda, heeft WijkWijzer in de zomer van 2023 een discussiedocument opgesteld dat – op basis van een quickscan van wetenschappelijke studies, lopende onderzoeken en de gebiedsplannen van de stedelijke focusgebieden – een breed overzicht biedt van de beschikbare kennis op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare gebieden. Het discussiedocument is geordend langs de vier actielijnen van het NPLV (zie figuur 3), waarbij de uitwerking is toegespitst op vraagstukken die a) *integraal van aard zijn* (dat wil zeggen dat ze inzet vergen vanuit minimaal twee beleidsdomeinen); en b) die *zich manifesteren op gebieds-, wijk- of buurniveau, waarbij de oplossingsrichting (deels) op dit schaalniveau kan worden vormgegeven*. De buurt of wijk is immers vaak de vindplaats van problematiek, maar niet altijd de plek waar deze problemen kunnen worden opgelost – geregeld zijn ook interventies nodig op andere schaalniveaus.

In het najaar van 2023 is het discussiedocument verrijkt en verdiept op basis van een tweetal kennissessies. Ten eerste is een expertmeeting georganiseerd met hoogleraren, lectoren en onderzoekers van universiteiten en hogescholen om de oogst van de brede inventarisatie te toetsen en aan te scherpen. Zo krijgen we grip op uitgangspunten en randvoorwaarden voor onderzoek naar leefbaarheid en veiligheid. Ten tweede is het discussiedocument besproken met onderzoekers en beleidsmakers van gemeenten die betrokken zijn bij de aanpak in de stedelijke focusgebieden van het NPLV. Dit had als doel vast te stellen in hoeverre de geïdentificeerde kennislacunes aansluiten bij de kennisbehoefte in de actuele beleidspraktijk in kwetsbare stedelijke gebieden. Op basis van de opbrengst van de beide kennissessies zijn vervolgens negen domeinoverstijgende onderzoeksthema's gedestilleerd op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de negen overkoepelende en verbindende onderzoeksthema's die tezamen de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid vormen. Hoofdstuk 3 gaat in op uitgangspunten voor het uitvoeren van onderzoek in kwetsbare stedelijke gebieden en op de hiervoor benodigde kennisinfrastructuur. Bijlage 1 biedt een overzicht van beschikbare kennis op het brede terrein van leefbaarheid en veiligheid. Voor de vier actielijnen van het NPLV is geschetst welke kennislacunes er zijn en in hoeverre lopend onderzoek hierin (tentatieve) antwoorden kan bieden.



3. In de zomer van 2022 hebben diverse WijkWijzer-onderzoekers met alle stedelijke focusgebieden interviews afgenomen over de stand van zaken rond hun gebiedsaanpak, waarbij ook is gevraagd naar actuele leer- en kennisvragen in het desbetreffende focusgebied. Daarnaast is door Movisie en Platform31 (in opdracht van het ministerie van BZK) de *Leeragenda leefbaarheid en veiligheid* (2021) opgesteld. Aan deze leeragenda lag een brede consultatie ten grondslag van uiteenlopende partijen die actief zijn op het terrein van leefbaarheid en veiligheid.

1. Samenhangende aanpak

We zorgen voor een integrale aanpak met regie en een solide juridische basis.

Wat we doen...

- Gemeenten en lokale partners maken integrale uitvoeringsprogramma's voor hun gebied.
- In de stedelijke focusgebieden worden allianties opgezet o.l.v. de burgemeester. Het Rijk participeert hierin.
- Meer ruimte creëren voor experimenten en maatwerk; waar relevant kan de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek worden aangevuld.
- Onderzoeken of rijksmiddelen meer ontschot en gebiedsgericht kunnen worden ingezet.
- De voortgang en vastlopers periodiek bestuurlijk bespreken.
- Kennis en praktijkervaring delen op www.wijkwijzer.org.
- Dashboard Zicht op Wijken.
- Het kennis- en leernetwerk uitbreiden en doorontwikkelen.
- Lokale partners ondersteunen met onder andere een Expertpool, de Flexpool-woningbouw en een vraagbaakfunctie.

2. Woningen en wijken

We verbeteren slechte woningen en zorgen voor meer gemengde wijken.

Wat we doen...

- Bestuurlijke akkoorden per provincie sluiten over o.a. de herstructureringsopgave.
- Prestatieafspraken maken met corporaties over de herstructurering in kwetsbare gebieden.
- Inzetten Volkshuisvestingsfonds, Woning-bouwimpuls en het Nationaal Isolatieprogramma.
- Herzien van de Huisvestingswet 2014.
- Verkennen noodzaak en geschiktheid van selectieve woningtoewijzing in stedelijke focusgebieden.

3. Meedoen

We zorgen dat meer bewoners kunnen meedoen in de samenleving.

Wat we doen...

- Inzetten programma Kansrijke Start.
- Structurele versterking van scholen met veel leerachterstanden.
- Stimuleren deelname aan voor- en vroegschoolse educatie en versterken kwaliteit.
- Verrijken school en omgeving.
- Intensiveren aanpak geldzorgen, armoede en schulden.
- Onderzoek naar andere werkwijzen in de Participatiewet.
- Versterken van de veerkracht van personen en groepen in kwetsbare omstandigheden.
- Terugdringen gezondheidsachterstanden met een integrale preventieve aanpak.
- Via regiodeals bijdragen aan de brede welvaart in gebieden.

4. Veiligheid

We investeren in preventie jeugdcriminaliteit en weerbaarheid.

Wat we doen...

- Inzet programma 'Preventie met Gezag'.
- Versterken jeugdstrafrechtketen.
- Afgepakt geld, zoveel mogelijk een publieke bestemming geven, met name wijken die het meest lijden onder criminaliteit.
- Met het dashboard 'Zicht op Ondernijning' risicofactoren voor ondernijnde criminaliteit in een gebied inzichtelijk maken.



Figuur 3: Actielijnen van het NPLV

Bron: Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (2022)

2

Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid

Uit de brede inventarisatie van bestaand onderzoek (bijlage 1) komen negen onderzoeksthema's voor de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid naar voren. De toetsing en verdieping van de brede inventarisatie heeft plaatsgevonden in kennis-sessies met 'de wetenschap' (met vertegenwoordigers van universiteiten en hogescholen) en 'de praktijk' (met vertegenwoordigers uit de stedelijke focusgebieden van het NPLV).





Negen overkoepelende onderzoeksthema's

Onderstaande onderzoeksthema's doorsnijden de verschillende actielijnen van het NPLV. De thema's vragen inzet vanuit of hebben impact op meerdere beleidsdomeinen. Ook is in bestaand onderzoek onvoldoende aandacht voor de benodigde integraliteit om te komen tot effectieve gebiedsgerichte werkwijzen. Deze negen onderzoeksthema's worden herkend en erkend door wetenschappelijke experts – omdat er sprake is van lacunes of hiaten in de bestaande kennis – en door de beleids- en uitvoeringspraktijk, omdat op deze thema's kennis nodig is om te komen tot effectieve handelingspraktijken. Bovendien geldt voor al deze thema's dat ze gericht zijn op het toetsen of verdiepen van (onderdelen van) de beleidstheorie die aan het NPLV ten grondslag ligt.

Deze negen overkoepelende en verbindende thema's hangen onderling met elkaar samen, waardoor er sprake kan zijn van overlap. Per thema lichten we kort toe op welke aspecten of vraagstukken toekomstig onderzoek kan worden gericht.

2.1 Governance van de integrale gebiedsgerichte aanpak

Een belangrijke leervraag die speelt in de stedelijke focusgebieden is hoe overheden, instellingen, professionals en bewoners effectief en duurzaam integraal kunnen samenwerken. De afgelopen tien jaar zijn er in Rotterdam-Zuid positieve ervaringen opgedaan met onderdelen van de governancestructuur die het NPLV voorstaat. Er is echter beperkt onderzoek of wetenschappelijke kennis voorhanden dat het belang van de verschillende elementen van deze structuur onderschrijft. Hieruit volgend spelen de volgende vraagstukken:

- Inzicht verkrijgen in de *effectiviteit van de door het NPLV voorgeschreven governancestructuur*. Dit betreft onder meer de wijze van opereren van de alliantie, het onafhankelijk programmabureau, de rol van de burgemeester en de integrale bekostigingssystematiek. Wat zijn de werkzame elementen van effectieve governance, en wat zijn de daarvoor benodigde condities?
- Vergelijkend onderzoek naar de *verschillen in governance rond de integrale gebiedsaanpak*. Zowel in de opgaven in het gebied, als in de organisatiecultuur en structuur van de samenwerking tussen gemeente en alliantiepartners kan sprake zijn van verschillen. Welke elementen en contextuele factoren zijn van invloed op de governance? Welke sturingsmechanismen worden toegepast (formeel en informeel, bottom-up en top-down)? Op welke wijze(n) worden vorm en inhoud gegeven aan bewonersbetrokkenheid? Hoe kan het commitment van alliantiepartners op lange termijn worden vastgehouden?
- Zicht op *hoe een lerende, reflexieve aanpak kan worden ingebed in de uitvoeringspraktijk* van de gebiedsaanpak. Hoe kan al werkende worden geleerd? Kunnen opgedane lessen en inzichten hun weg vinden in herziening en verfijning van zowel governance als uitvoering?
- Inzicht in *de werkzame elementen voor het organiseren van effectieve verticale verbindingen* – op drie niveaus: tussen bestuurders en uitvoering (binnen organisaties), ten tweede tussen bestuurslagen (*multilevel governance*) en tot slot tussen bestuur, uitvoering en bewoners (tussen systeem- en leefwereld).

2.2 Gemeenschapontwikkeling en burgerbetrokkenheid

Er is al veel onderzoek gedaan naar hoe bewoners en gemeenteprofessionals kunnen samenwerken bij beleidsvorming, ook rond specifieke opgaven zoals herstructurering of verduurzaming. Vanwege het langlopende en

integrale karakter van het NPLV blijft de komende jaren echter behoefte aan nieuwe werkwijzen en instrumenten om de samenwerking verder vorm te geven. Parallel aan de aandacht voor passende en vernieuwende participatie-instrumenten, zien we een toenemende belangstelling voor gemeenschapsontwikkeling. Onder gemeenschapsontwikkeling verstaan we het aansluiten bij, en het opsporen en mobiliseren van hulpbronnen en krachten in gemeenschappen, met als doel dat bewoners meer inbreng en zeggenschap hebben over hun leefomgeving. Gemeenschapsontwikkeling – ook wel *community development* of *community building* genoemd – komt als thema terug in een deel van de gebiedsplannen van de stedelijke focusgebieden. Onder burgerbetrokkenheid en gemeenschapsontwikkeling vallen de volgende vraagstukken:

- Zicht op *methoden, best practices en succesfactoren om met bewoners samen te werken aan beleid en planvorming* voor hun woon- en leefomgeving (stimuleren van eigenaarschap, co-creatie en inclusief ontwerpen). Hierbij kan in het bijzonder worden gekeken naar de inzet van sleutelfiguren en ervaringsdeskundigheid en naar de grote diversiteit aan bewoners (o.a. naar migratieachtergrond, cultuur, religie, leefstijl en gender) in kwetsbare stedelijke gebieden.
- Zicht op *werkzame elementen van burgerbetrokkenheid in relatie tot de governancestructuur* van het NPLV. Bijvoorbeeld door middel van vergelijkend onderzoek naar hoe door lokale allianties verbinding wordt gelegd met burgerinitiatieven en op welke wijze(n) bewoners hun stem kunnen laten horen in de beleids- en besluitvorming voor het stedelijk focusgebied.
- Onderzoek naar *de wisselwerking tussen gemeenschapsontwikkeling en de sociale en pedagogische basis* in de wijk (ontmoetingsplekken, informele netwerken, sociaal-maatschappelijke voorzieningen).
- Inzicht in *hoe vaardigheden van bewoners door middel van gemeenschapsontwikkeling kunnen worden versterkt*.

2.3 Inzet, rol en ontwikkeling van professionals in de wijk

Het overbruggen van de systeem- en leefwereld gaat niet alleen over het produceren van nieuwe kennis over burgerbetrokkenheid en gemeenschapsontwikkeling, maar ook over het in kaart brengen van de factoren die een rol spelen bij het handelen van professionals. Publieke professionals – bijvoorbeeld gemeentelijke gebiedsregisseurs, wijkagenten, leerkrachten, leefbaarheidsconsulenten, opbouwwerkers of jongerenwerkers – lopen bij de uitvoering geregeld aan tegen een gebrek aan vertrouwen bij bewoners in de overheid. Anderzijds ervaren bewoners soms dat professionals hen niet serieus nemen. Een gebiedsgerichte aanpak kan ervoor zorgen dat bewoners zich meer gezien en gehoord voelen, mits met precisie wordt omgegaan met de spanning tussen systeem- en leefwereld. Er spelen tal van ontwikkelingen die de druk op professionals in kwetsbare wijken de afgelopen jaren heeft vergroot: een groot personeelstekort en een hoog personeelsverloop, maar ook het schakelen binnen complexe samenwerkingen: over domeinen heen, tussen beleidslagen en tussen en binnen organisaties. Er is beperkt onderzoek gedaan naar de randvoorwaarden en de benodigde ondersteuning voor professionals in de gebiedsaanpak. Hieronder vallen onder andere de volgende vraagstukken:

- Inzicht in *hoe professionals in kwetsbare gebieden of wijken, zowel op strategisch als operationeel niveau, faciliterend kunnen optreden bij het creëren van gelijkwaardigheid, betrokkenheid en zeggenschap*.
- Zicht op de *handvatten voor professionals om vorm te geven aan hun rol en handelingskracht*: in de samenwerking met andere partners binnen de integrale gebiedsaanpak, in het contact met inwoners en cliënten en binnen de context van de eigen (moeder)organisatie.
- Inzicht in de *lokale processen en factoren die een rol spelen bij het handelen van professionals en bij handelingsverlegenheid*. Hoe spelen professionele competenties, de relatie van de professional met bewoners



of de steun vanuit de eigen organisatie een rol bij het handelen binnen de integrale gebiedsaanpak?

- Verdiepend onderzoek naar *best practices voor methodisch werken, doorlopend leren en (bij)scholing in de gebiedsaanpak (learning on the job* en andere vormen van professionalisering).
- Kwalitatief onderzoek naar *de samenhang tussen kennis, vaardigheden, houding, gedrag en rolopvattingen* van professionals in de integrale gebiedsaanpak.
- Kwalitatief onderzoek naar *de inzet van ervaringsdeskundigheid in relatie tot verschillende soorten wijkprofessionals*. Welke ervaringsdeskundigen kunnen op welke manier een bijdrage leveren aan de integrale gebiedsaanpak en wat zijn hiervan de effecten?

2.4 Gezond in de wijk

Niet alleen iemands sociaaleconomische status, maar ook de sociale en fysieke omgeving hebben invloed op gezondheid, gezond gedrag en in hoeverre je kunt meedoen in de samenleving. Het gaat hierbij zowel om fysieke aspecten van de woningvoorraad als om aantrekkelijke buitenruimtes (met voldoende groen, water en schone lucht). Ook sociale aspecten als informeel contact, naar elkaar omzien en ontmoeting in de publieke ruimte zijn belangrijk. Op het gebied van gezondheid in kwetsbare stedelijke gebieden spelen de volgende onderzoeksvraagstukken:

- Zicht op *hoe sociale en fysieke interventies vanuit een integraal perspectief kunnen bijdragen aan gezond leven in de wijk*. Denk aan de samenwerking tussen inzet vanuit onderwijs en opgroeien, sociale interventies (gericht op veerkracht en participatie) en fysieke maatregelen bij herontwikkeling en herinrichting van de woonomgeving.
- Inzicht in de *langetermijneffecten van de inrichting van de leefomgeving op gezondheid en leefstijl* en hoe deze kennis kan worden toegepast bij het revitaliseren van wijken.

- Inzicht in de *behoefte van ouders en gezinnen met beperkte basisvaardigheden* en wat hen zou helpen om gezonder te leven en gezondheidscompetenties door te geven aan hun kinderen.
- Zicht op *ruimtelijke interventies die condities scheppen voor het collectief die bijdragen aan de sociale, mentale en fysieke gezondheid*. Voorbeelden hiervan zijn de reductie van stress door groen en geluidsarme ruimtes, het creëren van ontmoetingsplekken in de publieke ruimte, uitnodigende langzaam verkeerroutes en beweegvriendelijke omgevingen.

2.5 Opgroeien in een veilige wijk

Een van de doelstellingen van het NPLV is het vergroten van de maatschappelijke kansen van kinderen. Enerzijds door te voorkomen dat kinderen en jongeren afglijden. Anderzijds door het bieden van perspectief aan een nieuwe generatie, bijvoorbeeld door in te zetten op een betere, prikkelende wijk-, school-, en thuisomgeving. Leefbaarheid en veiligheid is dus gericht op de omgeving waar kinderen en jongeren gezond opgroeien; tegelijkertijd spelen in deze omgeving problemen die aangepakt moeten worden om te voorkomen dat kinderen en jongeren een verkeerde afslag nemen. Deze twee processen (emancipatie en weerbaarheid) vormen samen de brede preventie- of signaleringstheorie van het NPLV. Hieronder vallen de volgende vraagstukken:

- Zicht op benodigde *competenties om te schakelen tussen wijkgericht en persoonsgericht werken in relatie tot opgroeien in de wijk, zowel voor veiligheids- als sociaal professionals*.
- Zicht op *effecten van sociale interventies (community policing, empowerment vanuit scholen, sociaal werk en bewoners) en ruimtelijke interventies (gemengde wijken en investeringen in publieke ruimte)* bij het voorkomen van antisociaal gedrag onder kinderen en jongeren.
- Zicht op *factoren die bijdragen aan probleemcumulatie tijdens het opgroeien en hoe dit verbonden is met criminaliteit en onveiligheid*.



- Zicht op *effectieve interventies die zich richten op beschermende factoren bij het voorkomen van jeugdcriminaliteit*, zoals het versterken van de eigen kracht, intensieve begeleiding en een goed steunend netwerk (met ouders/verzorgers, buurtbewoners en betrokken professionals).
- Zicht op *best practices op het gebied van positieve rolmodellen en talentontwikkeling in de wijk* waarbij de afstand tussen jeugdprofessionals en kwetsbare jongeren wordt verkleind. Het gaat hier zowel om professionals in de sociale en pedagogische basis, zoals jongerenwerkers, als gespecialiseerde professionals zoals jeugdpsychologen en schuldhulpverleners.

2.6 Ondernemerschap en talentontwikkeling

In veel kwetsbare stedelijke gebieden speelt de opgave om aan te sluiten bij het aanwezige (in)formele economische landschap met lokale ondernemers en ondernemende buurtbewoners. De aanwezigheid van dit economische landschap, waar zzp'ers ook onder vallen, zorgt vaak voor de opstart van bewonersbedrijven of wijkcoöperaties; dit zijn lokaal opererende organisaties die diensten leveren voor (en veelal door) bewoners. Dit wordt in internationale literatuur ook wel *community wealth building* genoemd: de 'welvaart' blijft via bewonersbedrijven binnen de gemeenschap. Hier speelt ook de inzet op talentontwikkeling een rol, bijvoorbeeld door sociale vaardigheden te versterken of ondersteuning te bieden naast een opleiding. Vraagstukken die hier van belang zijn:

- Zicht op de effecten van *community wealth building* op de sociaaleconomische ontwikkeling van bewoners.
- Zicht op *goede voorbeelden van integrale interventies op wijkniveau die bijdragen aan talentontwikkeling* (bijvoorbeeld met wijkbasisbanen of bewonersbedrijven).
- Zicht op *de meerwaarde van bewonersbedrijven voor het stimuleren van talentontwikkeling, ondernemerschap en eigen initiatief*.

- Verkennen van vernieuwende vormen van *ondersteuning en financiering ten behoeve van talentontwikkeling en het stimuleren van ondernemerschap in de wijk (bijvoorbeeld met wijkbasisbanen)*.

2.7 Fysieke wijkverbetering

Om de leefbaarheid en veiligheid van kwetsbare gebieden aan te pakken, streeft het NPLV naar het realiseren van wijken met een diverse woningvoorraad, ook wel 'gemengde wijken'. Het aantrekken van nieuwe groepen bewoners door differentiatie van de woonvoorraad, moet bijdragen aan verbetering van de leefbaarheid en veiligheid en aan meer draagvlak voor voorzieningen. Onderzoek wijst uit dat het realiseren van gemengde wijken niet vanzelfsprekend de beoogde effecten heeft. Vernieuwing en differentiatie van de woningvoorraad pakt gunstig uit voor gebiedsstatistieken, maar zittende bewoners profiteren vaak niet vanzelfsprekend. Herstructureringsplannen brengen vaak onrust en onzekerheid teweeg onder bewoners en het mengingsbeleid kan verdringing in de hand werken, waardoor de meest kwetsbaren opnieuw in een kwetsbare omgeving dreigen terecht te komen. Beleid voor fysieke wijkverbetering moet daarom rekening houden met de complexiteit en de mogelijke neveneffecten van gemengd bouwen. Hierbij spelen de volgende kennisvragen:

- Inzicht in de *lange termijneffecten van fysieke herstructurering*: op de leefbaarheid van wijken (betere wijkcores), op de sociale structuur (in hoeverre is er op (middel)lange termijn sprake van overbruggend contact) en op de ontplooiingskansen van bewoners.
- Zicht op *kansrijke combinaties van typen woningen (sociale huur, vrije sector huur en koopwoningen) en screenings- en toewijzingsinstrumenten (rekening houdend met lokale binding, inkomen, culturele achtergrond, leefstijlen, faciliteren van wooncarrières, etc.)*.
- Zicht op *complementaire maatregelen die de positieve effecten van menging kunnen vergroten*. Enerzijds zijn dit maatregelen in de woon-



omgeving zoals het realiseren van adequate voorzieningen en anderzijds zijn dit maatregelen om de negatieve effecten voor bewoners te beperken (begeleiding bij herhuisvesting, terugkeergarantie, fasering van sloop en nieuwbouw).

- Zicht op het *voorkomen van verdringing en waterbedeffecten* en maatregelen om dit te beperken.
- Effectonderzoek naar de *relatie tussen behoud zittende bewoners van het geherstructureerde gebied en de ervaren leefbaarheid*. Wat kunnen we leren van de wijken waar er sprake is van concentraties van kwetsbaarheid, maar waar de leefbaarheid goed of voldoende is?
- Inzicht in *interventies voor menging op andere schaalniveaus (wisselwerking wijk, stad en regio)*.

2.8 Diversiteit

De toename en de tijdelijkheid van migratie heeft consequenties voor de bevolkingsontwikkeling en de sociale dynamiek in steden en wijken. Tijdelijke migranten investeren vaak minder sterk in het opbouwen van sociale contacten en het ontwikkelen van 'thuisgevoelens' op de nieuwe woonplek. De toenemende sociaal-culturele verscheidenheid zorgt voor een grote diversiteit aan leefstijlen en leefpatronen. Dit kan het samenleven ingewikkelder maken, want als sociale en culturele afstand groeit, kunnen mensen elkaar soms minder goed plaatsen. Op scholen, verenigingen en in buurten is een groot verloop niet bevorderlijk voor de samenhang. Met name aankomstwijken voor migranten kenmerken zich door een hoge verhuismobiliteit: aankomstwijken zijn vaak transitiewijken, met veel verhuisbewegingen binnen de wijk, naar andere wijken in de stad of naar andere gemeenten. Dit roept de volgende kennisvragen op:

- Zicht op de *randvoorwaarden om beleidsmatig te anticiperen op de veranderende diversiteit in wijken*. Dit heeft onder meer betrekking op het creëren van vertrouwen (in overheden en instituties), op het bereik van

uiteenlopende doelgroepen, op het vergroten van cultuursensitiviteit bij beleidsmakers en professionals en op de rol van sleutelpersonen en ervaringsdeskundigen.

- Zicht op *verhuisbewegingen en migratiedynamiek in kwetsbare stedelijke gebieden, in relatie tot gemeenschapsontwikkeling en burgerbetrokkenheid*.
- Zicht op de *invloed van een hoge mutatiegraad op de onderwijskwaliteit*.
- Zicht op de *werking van (lichte) contacten en sociale bindingen tussen uiteenlopende groepen in de wijk die kunnen bijdragen aan vreedzaam en respectvol samenleven in diversiteit*.
- Zicht op *werkzame elementen bij het includeren van nieuwe bewoners bij gemeenschappen*, door de inzet van sociale interventies, door het realiseren van voorzieningen en ontmoetingsplekken en door een ontmoetingsvriendelijke publieke ruimte.
- Zicht op *interventies gericht op gemengde woonvormen* (naar sociaaleconomische status, of migratieachtergrond, levensfase, etc.).

2.9 Voorzieningen en ontmoeting

Het sociaal netwerk speelt een sleutelrol in het hebben en houden van (collectieve) veerkracht. Daarom wordt geadviseerd om de sociale infrastructuur in wijken te versterken door het aantal fysieke ontmoetingsplaatsen te vergroten. Ook bevorderen deze voorzieningen verschillende vormen van contact die bijdragen aan respectvol samenleven. Publieke voorzieningen zijn van belang voor het onderlinge contact tussen burgers – juist in gebieden waar sprake is van een grote verhuisdynamiek, broze sociale bindingen en een laag vertrouwen in overheden en instituties. Ontmoetingsplekken in de wijk kunnen bijdragen aan onderlinge vormen van vertrouwdheid (publieke familiariteit), aan de kwaliteit van leven en aan vertrouwen en veerkracht in een wijk. Er is behoefte aan kennis over de volgende vraagstukken:





- Onderzoek naar de *relatie tussen voorzieningen en vroegsignalering van problematiek*.
- Zicht op de *werkzame elementen van voorzieningen bij het bereiken van specifieke doelgroepen*. Hoe kan de inzet van sleutelfiguren, buurtinitiatieven of wijkprofessionals (sociaal werkers, wijkmanagers, wijkagenten) rond voorzieningen bijdragen aan het effectief bereiken van doelgroepen?
- Zicht op de *waarde van voorzieningen bij het stimuleren van talentontwikkeling en ondernemerschap*.
- Zicht op de *rol van voorzieningen en de (her)inrichting van de publieke ruimte bij het bevorderen van respectvol samenleven en het versterken van collectieve veerkracht*.



3

Het uitvoeren van de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid

Het doel van het programma is het bieden van perspectief aan de bewoners van kwetsbare gebieden en het verbeteren van de woningen en veiligheid in de stedelijke focusgebieden. In dit hoofdstuk worden ten eerste een aantal uitgangspunten geschetst die van belang zijn bij het uitvoeren van onderzoek in kwetsbare stedelijke gebieden. Vervolgens formuleren we de opzet van een duurzame kennisinfrastructuur: van vraagarticulatie tot kennisbenutting.



3.1 Uitgangspunten voor onderzoek in de stedelijke focusgebieden

In deze Onderzoeksagenda zijn in hoofdstuk 2 **negen thema's** geformuleerd die van belang zijn voor toekomstig onderzoek in de stedelijke focusgebieden. Het is wenselijk om het NPLV te benutten als kans om de komende jaren 'onderzoekswijs' te worden en een infrastructuur te ontwikkelen die toezicht houdt op de kennisontwikkelingen in de stedelijke focusgebieden en in andere kwetsbare stedelijke gebieden. Daarvoor is breed vakmanschap nodig onder gemeenten en betrokken kennisinstellingen. De volgende uitgangspunten helpen hierbij.

Kwaliteitscultuur

Het NPLV streeft naar een kwaliteitscultuur waarin de zorg voor de kwaliteit van het handelen een continu proces van (zelf)reflectie en verbetering is en waarbij de beroepspraktijk betrokken wordt. Een goede kwaliteitscultuur zou ook moeten leiden tot een goede kennisbenutting. Een belangrijk onderdeel van een kwaliteitscultuur is het zichtbaar maken hoe onderzoek doorwerkt naar de praktijk. Dit kan bijvoorbeeld gestimuleerd worden door aandacht voor verschillende soorten methodieken en door breed aandacht te geven aan normen voor goede onderzoekspraktijken, onder andere in de scholing van onderzoekers die actief zijn in de stedelijke focusgebieden.

Overzicht en coördinatie

Er lopen vaak meerdere onderzoeken tegelijk in een wijk, waardoor onderzoekers of studenten de bewoners in kwetsbare wijken overvragen.

Bovendien worden veel onderzoeken van onderzoeksinstellingen (nog) niet direct aan het programma verbonden, omdat het NPLV relatief nieuw is. Het is belangrijk om onderzoeksmoeheid te voorkomen – zowel binnen de stedelijke focusgebieden van het NPLV als daarbuiten. Dit kan onder meer door onderzoeken zo goed mogelijk op elkaar aan te laten sluiten en door op Rijksniveau en lokaal te zorgen voor overzicht en coördinatie van de lopende onderzoeken. Onderzoekers moeten waar mogelijk professionals en bewoners bevragen, zodat data in gezamenlijkheid kan worden verzameld. Zodoende kan ook besloten worden om bepaald onderzoek niet uit te voeren. Een voorbeeld hiervan zien we al in het dataloket in stedelijk focusgebied Heerlen-Noord, dat een overzicht bijhoudt van alle relevante onderzoeken die worden uitgevoerd in en over het gebied.

Gelijwaardige positie van bewoners

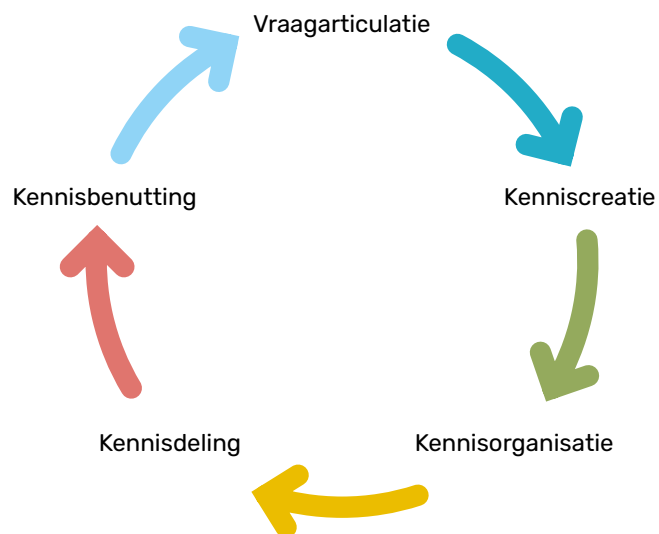
Onderzoekers dienen niet alleen kennis op te halen, maar ook actief kennis of waarde terug te geven aan de wijk. Bewoners, professionals en ervaringsdeskundigen moeten worden benaderd als volwaardig partner en als coproductent van kennis en onderzoek. Dit impliceert dat zij gewaardeerd en betaald moeten kunnen worden voor hun deelname of ervaringskennis, dat zij worden gevraagd hoe zij bij andere stappen betrokken willen worden, dat rapportages écht toegankelijk worden gemaakt voor de deelnemers aan het onderzoek en dat input snel in acties wordt omgezet. Daarbij kan het nodig zijn dat bewoners zelf getraind worden om materiaal te verzamelen of om zelfstandig interviews af te nemen met medebewoners, sleutelfiguren of vertegenwoordigers van moeilijk bereikbare groepen. Het voorkomen van onderzoeksmoeheid gaat ook over de eenzijdige bevraging van (actieve) bewoners. Het betrekken van een bredere groep bewoners en professionals is een doel op zich.



3.2 Naar een duurzame kennisinfrastructuur in de stedelijke focusgebieden

In een duurzame kennisinfrastructuur staat het benutten van kennis om het handelen in de praktijk te verbeteren of te verrijken centraal. Op basis van de input van de kenniskamer die in de verkenningsfase van het NPLV bijeen is gekomen, zijn hiervoor verschillende uitwerkingslijnen geformuleerd. We schetsen vijf fasen die nodig zijn om kennisontwikkeling voor de thema's van de Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid goed te kunnen borgen (zie figuur 4). Het kennisplatform WijkWijzer draagt zorg voor de nadere uitwerking en ondersteuning van deze kennisinfrastructuur.

Figuur 4: Naar een duurzame kennisinfrastructuur



Vraagarticulatie

Voor onderzoek is het formuleren van kennisvragen noodzakelijk. Kennisvragen komen voort uit de praktijk en onderzoekers kunnen helpen deze zo te articuleren dat ze te onderzoeken zijn. Onderzoekers in en buiten de stedelijke focusgebieden kunnen deze kennisvragen baseren op hun eigen bevindingen en de internationale ontwikkelingen, maar juist ook op vragen die uit de praktijk naar voren komen. Daarnaast kunnen beide partijen elkaar ondersteunen, bijvoorbeeld bij het toetsen van vragen (en uitkomsten) in de praktijk. Tot slot leveren antwoorden op vragen vaak juist weer nieuwe vragen op. Er lijkt een behoefte te zijn om als onderzoekers en stedelijke focusgebieden nauwer samen te werken en op de hoogte te blijven van actuele ontwikkelingen in de onderzoekswereld en praktijk: groepen mensen die hun kennis en ervaringen rond een bepaald thema of vakgebied delen en met elkaar leren om beter met de problemen en uitdagingen in de praktijk om te gaan.

Kenniscreatie

Kennis wordt gecreëerd door het samenbrengen van praktijkkennis en kennis uit onderzoek. Dit kan zowel door het systematisch verzamelen en synthetiseren van bestaand onderzoek, als door het laten ontwikkelen van nieuwe kennis en door evaluaties van bestaand beleid. In het NPLV wordt het belang van lerend onderzoek, op basis van de ervaringen van professionals en bewoners, benadrukt. Een vorm van onderzoek die veelvuldig aan de orde is gekomen in de documentenanalyse, de expertsessies en de gesprekken met de stedelijke focusgebieden is actieonderzoek. Actieonderzoek is een aanpak voor praktijkgericht onderzoek waarbij je actie en onderzoek combineert. Het doel is nieuwe kennis ontwikkelen en tegelijk de praktijk verbeteren (Van Dongen et al., 2021). Het is belang-



rijk dat er bij actieonderzoek procesafspraken worden gemaakt over de opzet en het doel van het onderzoek en de betrokkenheid van partijen. Hierbij kunnen ook expliciet afspraken worden gemaakt over het betalen van bewoners(organisaties) voor deelname, betaalde uitvoering door bewoners(collectieven) en co-creatie rond de oplevering van producten van het onderzoek.

Omdat een integrale gebiedsaanpak altijd een samenstel van maatregelen en interventies omvat, is het uitvoeren van *single case studies* niet toereikend. Een relatief nieuwe methode is *Mixed Methods Single Case Research*, waarbij kwantitatieve mechanismen worden geïntegreerd met kwalitatieve duiding. Deze vorm van onderzoek heeft oog voor de complexiteit en gelaagdheid van integrale (preventie)vraagstukken. Een praktisch voorbeeld van de noodzaak voor *mixed methods* komt naar voren bij de monitoring en verantwoording van de inzet in de stedelijke focusgebieden richting het Rijk. Verschillende stedelijke focusgebieden willen hierbij gebruik maken van kwalitatieve en narratieve vormen van verantwoording, ter verrijking of aanvulling op de kwantitatieve monitoring en statistische analyses. Cijfermatige data, zoals verzameld door BZK en door de stedelijke onderzoeksbureaus, verschaffen globaal inzicht in de ontwikkeling van aspecten van leefbaarheid en veiligheid; het is echter zaak om ook het juiste gesprek te voeren over dergelijke data, er de *juiste* vormen van (actie) onderzoek en verhalende methoden aan toe te voegen en daar de daadwerkelijke *beleving* en het (gepercipieerde) welzijn van bewoners in mee te nemen.

Experts benadrukken in het verlengde hiervan het belang van een visie op langdurig kwalitatief (evaluatie)onderzoek, onder andere om langetermijneffecten van de stedelijke focusgebieden te blijven volgen. De *Realistic Evaluation Theory* kan hier een leidende theorie in zijn. Binnen kwalitatief onderzoek kan er meer aandacht zijn voor comparatief onderzoek: wat werkt waar onder welke voorwaarden? Het gaat bij vergelijkend onder-

zoek niet zozeer over de effectiviteit van de gehele interventie, maar over deelelementen. Zo kan men kiezen om bepaalde elementen door te voeren in plaats van een heel programma, en tegelijkertijd wel zicht te houden op (deel)effectiviteit. Het is hierbij belangrijk aandacht te houden voor de opschaling van interventies: dat iets heeft gewerkt op kleine schaal betekent niet automatisch dat het werkt op grote schaal. *Randomized Controlled Trials* (RCTs) lijken op voorhand minder geschikt voor heterogene populaties (zoals gezinnen in armoede) en voor multi-dimensionele interventies (zoals een integrale aanpak).

Kennisorganisatie

Kennisorganisatie gaat over het toegankelijk maken van de opgedane kennis. Professionals weten waar zij kennis over wat waarom wel of niet werkt kunnen vinden. Onderzoekers weten bij wie en hoe zij kennis onder de aandacht moeten brengen, bijvoorbeeld door toegankelijk geschreven kennissyntheses te publiceren. Hiernaast gaat het over het vertalen van de uitkomsten van onderzoek naar concrete handelingsopties voor professionals. WijkWijzer neemt een platformfunctie in om de opgedane kennis in de stedelijke focusgebieden te bundelen en te sturen op het ontwikkelen en verbinden van netwerken voor een goede positie van (actie)onderzoek.

Kennisdeling

Op verschillende niveaus kan kennis worden gedeeld over wat wel en niet werkt in de praktijk. Het is belangrijk om kennis van bestaande interventies te bundelen en in de stedelijke focusgebieden te verspreiden. Kennisdeling is tenminste nuttig op twee niveaus:

1. *Kennisdeling tussen stedelijke focusgebieden*. In de stedelijke focusgebieden is er duidelijk de behoefte om onderling ervaringen met effectieve





interventies uit te wisselen. Er is een VSO-platform leefbaarheid en veiligheid (voor gemeenten en provincies), dat zorgt al voor uitwisseling tussen onderzoekers op dit thema. Hiernaast is het belangrijk om goed zicht te houden op de diverse lokale onderzoeksagenda's die door sommige stedelijke focusgebieden al worden ontwikkeld. Coördinatie blijft hier een grote uitdaging en dit vraagt ook om coördinatie binnen onderzoeksinstellingen – soms weten afdelingen binnen dezelfde onderzoeksinstelling bijvoorbeeld niet dat ze actief zijn in hetzelfde gebied.

2. *Kennisdeling tussen NPLV en andere kwetsbare stedelijke gebieden.* Het is belangrijk om oog te houden voor de gebieden die buiten het NPLV vallen, maar waar de problematiek niet heel veel minder is. De lessen die in de stedelijke focusgebieden worden opgedaan moeten zo veel mogelijk voortvloeien naar andere gebieden met een opstapeling van problematiek.

Kennisbenutting

Kennisbenutting is het ultieme doel van de gehele kennisinfrastructuur, waarin de verschillende onderdelen bij elkaar komen en kennis gebruikt wordt om de kwaliteit van de leefbaarheid en veiligheid in de stedelijke focusgebieden te verbeteren. Als de professionals in de praktijk de kennis inzetten, de praktijk aan de hand daarvan verandert en er nieuwe vragen opkomen, is er sprake van een goed functionerende kennisinfrastructuur. Kennisbenutting is het proces waarin kennis zich verplaatst van de omgeving waar hij is gecreëerd naar omgevingen waar hij kan worden gebruikt om menselijk welbevinden te vergroten. Factoren als gebruikersrollen, ruimte, timing, bronnen, professionalisering, sociale omstandigheden, leiderschap, beleid en communicatie spelen hierbij een bepalende rol. Om de praktijk dus daadwerkelijk te kunnen verbeteren is het noodzakelijk om ervoor te zorgen dat professionals op operationeel en bestuurlijk niveau, en ook bewoners, in staat worden gesteld om de gedeelde kennis ook daad-

werkelijk te kunnen toepassen in hun praktijk. Niet alleen kennisorganisatie en kennisdeling, maar ook het trainen van professionals in het omgaan met onderzoeksuitkomsten kunnen invloed hebben op het stimuleren van kennisbenutting. Bij kennisbenutting hoort ten slotte het houden van overzicht op hoe kennis wel en niet wordt gebruikt, of in sommige gevallen zelfs contraproductief kan werken.



Bijlagen





Bijlage 1: Onderzoeksthema's per actielijn

De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid is gebaseerd op een brede inventarisatie van beschikbare kennis op dit terrein. Deze bijlage beschrijft het resultaat van deze inventarisatie langs de vier actielijnen van het NPLV (zie figuur 4), waarbij per actielijn is geschetst welke kennislacunes er zijn en in hoeverre lopend onderzoek (tentatieve) antwoorden geeft op die lacunes.

Actielijn 1: Samenhangende aanpak

De eerste en overkoepelende actielijn van het NPLV heeft betrekking op het organiseren van een integrale of samenhangende gebiedsgerichte aanpak. Want sectoraal beleid mag toereikend zijn voor het overgrote deel van de Nederlanders in gebieden en wijken, maar voor stedelijke focusgebieden schiet dit tekort. Vanuit allerlei beleidsdomeinen wordt in deze gebieden inzet geleverd, maar daar waar problemen zich opstapelen, vraagt dit om een integrale aanpak voor de opgaven die meerdere beleidsterreinen raken (van onderwijs, wonen en sociale zaken tot justitie en zorg). Een integrale aanpak 'dwingt' om opgaven in een breed perspectief te bekijken en deze met een lange adem aan te pakken, in een samenspel tussen gemeente, lokale maatschappelijke partners en bewoners. Duurzaam en integraal gebiedsgericht samenwerken brengt verschillende kennisvragen met zich mee op het gebied van governance, het samenspel tussen het programmbureau en bewoners, de rol van professionals en het bundelen van geldstromen.

Governance en regie

Een belangrijke leervraag die speelt in de stedelijke focusgebieden is hoe overheden, instellingen en professionals effectief en duurzaam integraal kunnen samenwerken. Wat betekent dit voor de gewenste rol- en taak-uitoefening van de verschillende spelers? Zijn er structurele (systemische) knelpunten en wie kan die oplossen? Om de integrale samenwerking rond een gebiedsaanpak te borgen, schrijft het NPLV voor dat elk stedelijk focusgebied een lokale alliantie vormt met in ieder geval een rol voor de gemeente, maatschappelijke organisaties en private partners. De alliantie, die bij voorkeur wordt voorgezeten door de burgemeester, formuleert samen met bewoners in het stedelijk focusgebied doelen en ambities, die worden uitgewerkt in een langjarig programma. Daarnaast vraagt het Rijk van de stedelijke focusgebieden dat zij een onafhankelijk programmabureau inrichten, omdat een onafhankelijk coördinerend orgaan helpt om de ambities op lange termijn te bewaken en niet vermalen te worden tussen de vele korte-termijn-belangen van de verschillende alliantieorganisaties (Boutellier et al., 2021).

Hoewel de afgelopen tien jaar positieve ervaring is opgedaan in de praktijk in Rotterdam-Zuid met onderdelen van de door het NPLV bepleite governancestructuur (Tops & Van Spijker, 2021), is er beperkt onderzoek voorhanden dat het belang van de verschillende elementen van deze structuur onderschrijft (Verloo et al., 2021). Onderzoek zou zich onder meer kunnen richten op de mogelijke toegevoegde waarde en de succesfactoren van deze governancestructuur (bestaande uit een onafhankelijk programma-bureau, een brede alliantie, een alliantiebestuur en een integrale bekostigingssystematiek). In samenwerking met Erasmus is er onder het Nationaal



Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) een onderzoeker aangesteld die twee jaar lang de governance in kaart brengt. Een aanvullende kennisvraag kan hier bijvoorbeeld zijn: hoe heeft de governancestructuur binnen het NPLV invloed op de betrokkenheid van alliantiepartners, de samenwerking tussen beleidsdomeinen en het 'commitment' op lange termijn aan de doelstellingen en programma-afspraken?

Integraal samenwerken in organisatienetwerken: het belang van verticale verbindingen

Voor een effectieve aanpak van de opstapeling van opgaven in kwetsbare gebieden moeten betrokken partijen zich voor een lange termijn committeren aan een integrale, probleemgerichte werkwijze. Integraal werken gaat soms in tegen de institutionele logica van de verschillende betrokken organisaties; omdat meerdere sectoren nodig zijn, zullen meerdere uitvoeringswijzen moeten veranderen. Naast de gemeente geldt dit ook voor instellingen, formele en informele organisaties, en bewoners. Integraal werken vereist dat partijen hun eigen taak zo goed mogelijk uitvoeren, verder kijken dan de eigen sectorale doelstellingen, respect tonen voor elkaars positie en elkaar verder helpen (Uyterlinde et al., 2022).

In de literatuur over organisatienetwerken gaat veel aandacht uit naar horizontale samenwerking. Onderbelicht blijven machtsstructuren en daarmee samenhangende hiërarchische verhoudingen en het gegeven dat samenwerkingsverbanden zich voordoen op allerlei schaalniveaus die onderling afhankelijk van elkaar zijn: (inter)nationaal, regionaal, provinciaal en lokaal (Boutellier et al., 2021). Naast horizontale afstemming tussen organisaties (op bestuurlijk, strategisch en operationeel niveau), vraagt integraal samenwerken ook om goed ontwikkelde verticale verbindingen. Want als verticale relaties niet goed georganiseerd zijn, gaat in een complexe omgeving veel slagkracht verloren. Voor de gebiedsgerichte aanpak van leef-

baarheid en veiligheid is verticale afstemming met name op drie niveaus van belang. Ten eerste tussen bestuurders en uitvoering (binnen organisaties), ten tweede tussen bestuurslagen (*multilevel governance*) en tot slot tussen bestuur, uitvoering en bewoners (tussen systeem- en leefwereld). Onderzoek is nodig om meer grip te krijgen op de knelpunten en succesfactoren in de samenwerking tussen de rijksoverheid en gemeenten, maar ook regio's en provincies. Een onderzoeksvraag kan hier zijn: wat zijn de werkzame elementen en knelpunten in de verticale samenwerking rond de integrale gebiedsaanpak?

Burgerbetrokkenheid

Publieke professionals lopen bij de uitvoering aan tegen een gebrek aan vertrouwen bij bewoners in de overheid (Wenneker et al., 2022). Een nieuwe gebiedsgerichte aanpak kan, mits met precisie met de spanning tussen systeem- en leefwereld wordt omgegaan, ervoor zorgen dat bewoners zich meer gehoord voelen (Verloo & Ferier, 2021). Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar hoe bewoners een meer gelijkwaardige positie kunnen innemen bij beleid. Een perspectief om het vertrouwen terug te winnen, betreft de inzet van meer traditionele door de gemeente geïnitieerde participatie-instrumenten die verschillende treden van de participatieladder bestrijken (Arnstein, 1969). Een ervaring van 'gehoord en gezien worden' in het contact met lokale ambtenaren, politici of zorgverleners kan zowel het vertrouwen in de democratie als het vertrouwen in de overheid stimuleren.

De Kenniswerkplaats Leefbare wijken doet onder het Erasmus-initiatief Vital Cities and Citizens actieonderzoek naar het ontwikkelen van handvatten voor ambtenaren om participatieprocessen beter aan te laten sluiten op de beoogde doelgroep. Visser en collega's (2019) deden onderzoek naar lokale participatieprocessen in de fysieke leefomgeving en benoemen diverse kennislacunes op het gebied van de effectiviteit van





verschillende participatievormen, -ontwerpen en instrumenten, de bijdrage van participatie aan empowerment, de rol van politici en bestuurders, sturingsstijlen en ten slotte de vormgeving van lerend verbeteren tijdens participatieprocessen. Hiernaast doet Crafting Resilience (Hogeschool Inholland en Universiteit Leiden), een vijfjarig onderzoeksproject, de komende jaren onderzoek naar nieuwe relaties tussen overheid en burgers, welzijnsregelingen en de rol die maatschappelijk werkers spelen om deze te laten slagen.

Uit de kennissynthese van Van der Zwet en Noordewier (2023) blijkt dat er empirische studies (vooral case-onderzoek) beschikbaar zijn naar het stimuleren en ondersteunen van burgerinitiatieven, maar dat er weinig (longitudinaal) onderzoek beschikbaar is over het verduurzamen van burgerinitiatieven. Voor het benutten van bestaande kennis in de praktijk en het ontwikkelen van nieuwe kennis en inzichten is bijvoorbeeld (participatief) actieonderzoek een passende onderzoeksmethode. Mogelijke kennisvragen die verder onderzocht kunnen worden zijn: wat zijn de werkzame elementen bij het verduurzamen van burgerinitiatieven? Hoe kunnen bewoners zich gehoord voelen binnen de governancestructuur van het NPLV?

Gemeenschapontwikkeling

Parallel aan de aandacht voor passende en vernieuwende participatie-instrumenten, zien we in de stedelijke focusgebieden van het NPLV dat er onder beleidsmakers belangstelling is voor gemeenschapontwikkeling: het aansluiten bij, opsporen en mobiliseren van hulpbronnen en krachten in gemeenschappen (*communities*) waardoor bewoners zoveel mogelijk zaken met hun inzet en instemming realiseren (Engbersen et al., 2021). Hoewel er de afgelopen decennia veel buurtinitiatieven en grassroot samenwerkingsprocessen van de grond zijn gekomen, zien we in de beleidswereld een opleving en herwaardering van gemeenschapontwikkeling, *community*

development of community building. Deze (her)waardering lezen we terug in een aantal gebiedsplannen van de stedelijke focusgebieden, waarin gemeenschapontwikkeling als het 'cement' wordt gezien dat de verschillende ambities aan elkaar verbindt. In het focusgebied Amsterdam Zuid-oost hebben leden van de Masterplan Zuidoost Community een brandbrief geschreven aan het alliantiebestuur met de oproep om bewoners aan de hand van gemeenschapontwikkeling en zelforganisatie mee te laten doen aan het gebiedsplan voor Zuidoost.

Diverse stedelijke focusgebieden laten zich voor community building in wijken en buurten inspireren door de Asset-Based Community Development-benadering (kortweg ABCD). Deze benadering van community building deed in Nederland circa twintig jaar geleden haar intrede, waarbij eigen kracht en empowerment centraal stonden (Spierts, 2014). Het ontbreekt echter aan Nederlandse voorbeelden in onderzoek naar effectiviteit en impact van specifiek de ABCD-benadering en andere vormen van gemeenschapontwikkeling (Huygen & Fortuin, 2021). De effecten van community development laten zich namelijk moeilijk meten. Het zijn vaak veranderingen die over een langere termijn geleidelijk plaatsvinden. De Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) en het Verwey-Jonker Instituut doen momenteel onderzoek naar de effecten van twee grote programma's voor 'buurtverbinders' in 33 buurten door heel Nederland. Voor de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken voert Wenda Doff onderzoek uit dat verkent hoe bestaande institutionele systemen meer ruimte kunnen creëren voor het floreren van informele lokale initiatieven, specifiek voor jongeren.

Verschillende onderzoekers kijken ook kritisch naar de ABCD-benadering. Zo stelt Ward (2021) op basis van Schots onderzoek dat de ABCD-benadering alleen onvoldoende is om te komen tot de gemeenschapontwikkeling die nodig is om sociale veranderingen te bewerkstelligen. Ervaring met activisme, lokale ontmoetingsplekken en een programma met lokale activiteiten lijkt een bevorderende rol te spelen. Vervolgonderzoek naar commu-



nity building zou meer rekening kunnen houden met de wisselwerking van gemeenschapsontwikkeling en deze factoren, ook om beter te kunnen werken aan de borging van de effecten. De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk onderkent deze kennislacunes en beveelt kennisimpulsen met betrekking tot gemeenschapsontwikkeling aan (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Ook weten we nog erg weinig over hoe we de capaciteiten van deze bewoners in gemeenschapsontwikkeling binnen de Nederlandse context kunnen versterken. Een concrete onderzoeksvraag is bijvoorbeeld: hoe kunnen de capaciteiten van bewoners versterkt worden bij gemeenschapsontwikkeling? Hoe kunnen institutionele partners faciliterend optreden bij het creëren van zeggenschap, zowel op strategisch als op operationeel niveau? Op het niveau van de bredere samenwerking kunnen vragen centraal staan die gaan over de verbinding tussen het programmabureau en de (in)formele initiatieven van buurtbewoners: hoe wordt er door de allianties verbinding gemaakt met initiatieven van buurtbewoners? En in hoeverre is dit van belang voor de vernieuwing van deze gebieden en dus voor het slagen van het NPLV?

De rol van professionals

Hoewel onderzoek laat zien dat uitvoerende professionals in de praktijk veel moeten omgaan met conflicterende belangen en tegenstrijdige beleidsdoelen (Durose et al., 2022), is er nog minder bekend over de ontwikkeling en handvatten en vaardigheden voor professionals om vorm te geven aan hun rol binnen de gebiedsaanpak. Vragen die hierbij spelen gaan over de processen die spelen bij handelingsverlegenheid bij participatie-, communicatie- en projectmanagementvraagstukken. Professionals hebben een belangrijke rol in de omgang met die spanningen, maar ondertussen spelen er tal van ontwikkelingen die de druk op professionals in kwetsbare wijken vergroot: in veel kwetsbare wijken is er sprake van een hoog personeelsverloop binnen cruciale beroepsgroepen. Daardoor is het moeilijk om zoge-

noemde 'best persons' te vinden, professionals die goed kunnen omgaan met complexe samenwerkingen en het schakelen tussen praktijk en beleid. Op organisatieniveau moeten professionals ook balanceren tussen persoonsgericht en gebieds- of wijkgericht werken. Daar komt nog bij dat de waardering voor en inzet van ervaringsdeskundigen, met name in het sociaal domein, toeneemt (Van Mourik & Kok, 2023). Dit heeft invloed op de rol van professionals.

In Groningen is vanwege deze schaarste nu de wijkacademie opgericht, om mensen intern en extern te scholen in integrale aanpak, voor scholing van ambtenaren en anderen (bijvoorbeeld medewerkers van woningcorporaties) met betrekking tot de integrale gebiedsaanpak. Verdiepend onderzoek kan zich richten op de best practices voor methodisch werken, doorlopend leren en (bij)scholing in de gebiedsaanpak (*learning on the job* en andere vormen van professionalisering). Vervolgonderzoek zou zich ook meer kunnen richten op handelingsruimte en handelingsverlegenheid van professionals, en hoe vakmanschap in gespreksvoering met bewoners eruit kan zien. Kwalitatief onderzoek zou hierbij meer zicht kunnen bieden op de samenhang tussen kennis, vaardigheden en rolopvattingen van professionals. In Nederland is ten slotte nog weinig onderzoek naar de inzet van ervaringsdeskundigheid gedaan in relatie tot verschillende soorten professionals. Keuzenkamp en Van Hoorn (2022) constateerden dat bestaande onderzoeken vooral een kwantitatieve focus hebben. Nieuw grootschalig kwalitatief onderzoek zou zich meer kunnen richten op wie op welke manier een rol vervult bij de aanpakken en wat het effect daarvan is.

Bundelen van geldstromen

Een thema dat veelvuldig naar voren komt, zowel in gesprekken met de stedelijke focusgebieden als de literatuur, is het thema financieringsstromen in de wijk. Hierbij gaat het enerzijds over het doelmatig en effectief





benutten en combineren van de verschillende budgetten voor verschillende regelingen waar een gemeente en programmabureau gebruik van kunnen maken, en anderzijds over het beter in kaart brengen en benutten van de uiteenlopende budgetten die al vanuit het sociaal domein, het fysieke domein en via andere tijdelijke of structurele regelingen in kwetsbare wijken terechtkomen. De literatuur laat bovendien zien dat het tot nu toe lastig is om te onderzoeken hoe subsidies zo effectief mogelijk terechtkomen bij de bewoners van kwetsbare wijken (Buisman et al., 2018). Dit komt vaak door het gebrek aan overzicht, waar verdiepend onderzoek extra aandacht aan zou kunnen besteden. Hoe kan inzicht in de diverse geldstromen (vanuit vastgoed, inkoop en personeelsbeleid van lokale instituties) bijdragen aan het ontwikkelen van een lokaal economisch systeem dat werkt voor de mensen die er wonen?

Een beloftevolle ontwikkeling is de SPUK Kansrijke Wijk die in de zomer van 2023 is aangekondigd. Een belangrijk doel van het NPLV is het versimpelen van de aanvraag, monitoring en verantwoording van rijksmiddelen voor de stedelijke focusgebieden. Vanuit de ambitie om integraal werk te bevorderen worden de budgetten op verschillende thema's, variërend van schuldhulpverlening tot de rijke schooldag, gebundeld in een regeling – in plaats van vijf losse regelingen. Door dit gebundelde budget – dat uitsluitend beschikbaar wordt gesteld aan de stedelijke focusgebieden van het NPLV – biedt men ruimte aan de bekostiging van domeinoverstijgende interventies, waarbij de administratieve last zou moeten afnemen. De centrale kennisvraag is hoe deze interdepartementale samenwerking uitpakt voor de domeinoverstijgende gebiedsgerichte aanpak. Het Rijk zal hiertoe een evaluatie laten uitvoeren. Een vervolgvraag zou kunnen zijn: hoe kan balans gevonden worden tussen enerzijds beleidsvrijheid voor de stedelijke focusgebieden en anderzijds het toezicht van de rijksoverheid? Een belangrijk aandachtspunt is hier dat we de geleerde lessen van het Grotestedenbeleid als het gaat om interdepartementale samenwerking, monitoring en verantwoording van gebiedsgerichte gelden meenemen.

In het verlengde hiervan kan er ook meer aandacht zijn voor onderzoek naar alternatieve financieringsinstrumenten rond specifieke integrale thema's. Welke financieringsinstrumenten of -constructies – denk bijvoorbeeld aan een (revolverend) gebiedsfonds – kunnen een langjarige domeinoverstijgende samenwerking ondersteunen? Een voorbeeld is de vroegere samenwerking rond herstructurering bij de stedelijke vernieuwing. Gedurende en na de crisis is het schaalniveau van fysieke plannen vaak teruggebracht tot projectniveau, een gebouw of een ontwikkeling van een of meerdere kavels (Karadimitriou et al., 2013). Dit zorgde voor versnippering van de planvorming, het moeilijk realiseren van verevening en het ontbreken van een stedenbouwkundige visie op wijkniveau. In het nieuwe NPLV kunnen stedenbouwkundige plannen op grotere schaal worden ontwikkeld, waarbij thema's als de woningbouwopgave, openbare ruimte en voorzieningen aan elkaar gekoppeld kunnen worden.

Actielijn 2: Meedoen in de samenleving

Onderzoek dat vanuit een brede welvaartsblik naar de samenleving kijkt, is niet alleen geïnteresseerd in de totale welvaart maar ook in de verdeling hiervan over wijken. Het gaat daarbij om de verdeling van inkomen en vermogen, maar ook om subjectieve en meer sociale aspecten van het leven zoals welbevinden, opleiding en gezondheid (Huijnk et al., 2023). Wie opgroeit in een kansarme buurt heeft minder kansen in het onderwijs en minder bestaanszekerheid (Kullberg et al., 2021). Stress door armoede en slechte huisvesting kan bijdragen aan concentratieproblemen, onderpresteren, grotere vatbaarheid voor de 'verleidingen van de straat' en sociale problemen op school. Naast investeringen in de leefomgeving, zijn investeringen in een sterke pedagogische basis en bestaanszekerheid nodig. Hoewel de Rijksoverheid een verantwoordelijkheid heeft om de randvoorwaarden op gebied van bestaanszekerheid te garanderen, kunnen gemeenten veel invloed uitoefenen op de maatschappelijke positie van bewoners in kwetsbare wijken.



De bredere gezinscontext van kinderen, ouders en huishoudens met een kwetsbare positie hebben hierbij aandacht nodig. In het verlengde hiervan staan thema's als voorzieningen, een kansrijke start, goede (voor)scholen, de rijke schooldag, coaching en loopbaanoriëntatie, armoedebestrijding, schuldenvermindering, sociale samenhang en de toeleiding naar werk vaak centraal. Wat zijn hier de belangrijkste kennislacunes?

Integrale aanpak rond kinderarmoede

Opgroeien in armoede is slecht voor de sociale, emotionele, fysieke en cognitieve ontwikkeling van kinderen en jongeren, weten we uit diverse onderzoeken (Kalthoff, 2020). Het voorkomen of verminderen van deze negatieve effecten van armoede is daarom van groot belang. Onderzoek naar kinderen die opgroeien in financieel kwetsbare huishoudens sluit vaak aan op het jonge kind, bijvoorbeeld onder het Rijksprogramma Kansrijke Start, een actieprogramma van het ministerie van VWS. Sinds 2019 volgt het RIVM het actieprogramma door te kijken hoe gemeenten activiteiten ontwikkelen en of de gezondheid van kinderen toeneemt. ZonMw financiert momenteel diverse onderzoeken naar de ondersteuning van kwetsbare huishoudens voor en na de zwangerschap en bouwt hiernaast aan verschillende netwerken, zoals regionale consortia geboortezorg, kenniswerkplaatsen jeugd en andere samenwerkingsverbanden. Tegelijkertijd blijft het vaak lastig om kwetsbare kinderen en gezinnen te identificeren. Het NWA heeft daarom geld beschikbaar gesteld om bij te dragen aan de vroege identificatie van (risico)kenmerken die bepalen of kinderen en (aanstaande) gezinnen kwetsbaar worden of zijn. Daarbij wordt gebruik gemaakt van gepseudonimiseerde gegevens over de gezondheid en ontwikkeling van honderdduizenden kinderen die al wat ouder zijn.

Los van de onderzoeksprogrammering rond Kansrijke Start, wat zich vooral richt op de vraagstukken bij de eerste 1000 dagen, wordt onder het

onderzoeksprogramma Kinderarmoede in vier wijken binnen Rotterdam onderzocht wat de (ervaren) effectiviteit is van een integrale aanpak van armoede binnen gezinnen, inclusief effectiviteit van professionele structuur rondom deze gezinnen. In het project ROI wordt hiernaast de longitudinale cohortstudie Generation R uitgevoerd die kijkt naar de beschermende factoren binnen verschillende systemen rondom het opgroeiende kind (inclusief buurt/wijk), met een focus op kinderen die opgroeien in armoede. De centrale vragen gaan hier niet alleen over inkomen, maar over de samenwerking tussen schuldhulpverlening, opvoeding, schoolcontact en de ontwikkeling van kinderen. Wat zijn werkzame elementen?

Voorzieningen en ontmoeting

Publieke plekken, zoals bibliotheken, buurthuizen en integrale kindcentra, worden in de literatuur ook wel *palaces for the people* genoemd (Klinenberg, 2018). Dit type voorzieningen zijn van belang voor het onderlinge contact tussen burgers, voor de kwaliteit van leven, voor het vertrouwen en veerkracht van een wijk (Engbersen et al., 2020) en kunnen belangrijke plekken zijn voor bewoners die elkaar willen ontmoeten en steun willen zoeken. Het sociaal netwerk speelt een sleutelrol in het hebben en houden van (collectieve) veerkracht. Sociaal-maatschappelijke voorzieningen vergroten het aantal fysieke ontmoetingen tussen bewoners en mogelijkheden daartoe. Daarmee hebben deze voorzieningen een belangrijke rol bij het bevorderen van collectieve veerkracht en vormen van contact die bijdragen aan respectvol samenleven (Fekkes et al., 2023). Het Kenniscentrum Kansengelijkheid Amsterdam doet in Amsterdam en Zaanstad onderzoek naar de rol van voorzieningen bij kansen van mensen. Het verkennende onderzoek laat zien dat professionals een verschraving van de voorzieningen signaleren en dat voorzieningen ook niet altijd goed aansluiten op de behoeften van bewoners. Of er zijn diverse drempels, waardoor potentie van voorzieningen niet wordt waargemaakt.



Vervolgonderzoek is nodig om het perspectief van bewoners op voorzieningen en de relatie met kansengelijkheid verder te onderzoeken. Ook hebben dit type voorzieningen vaak een rol in vroeg-signalering van criminaliteit, en het verbinden van lokale buurtinitiatieven. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de effecten van voorzieningen op de doorontwikkeling van kwetsbare wijken: er is weinig zicht op de toegevoegde waarde. Deelvragen die hierbij gesteld kunnen worden zijn dan ook: wat werkt onder welke omstandigheden? Welke groepen worden voldoende bereikt en welke groepen onvoldoende? Wat zijn werkzame elementen voor het bereiken van specifieke doelgroepen, en hoe kan de inzet van sleutelfiguren, buurtinitiatieven of professionals hier helpend zijn?

Gemengde scholen

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) besteedde aandacht aan ongelijkheid naar opleidingsniveau (Vogels et al., 2021). Binnen het onderwijs gaat het dan om scheiding naar diverse leerwegen en naar afzonderlijke vestigingslocaties of klassen. Zoals Putnam (2015) in zijn boek *Our Kids* over de Verenigde Staten agendeert, is het grotere probleem dat dreigt dat de samenleving als geheel de kinderen van mensen met wie zij weinig of niet in aanraking komen niet meer als onze kinderen ziet. Dat heeft invloed op de ontwikkeling van het individu (Gelijke Kansen Alliantie 2021). Daarnaast brengt segregatie uitdagingen van de verschillende scholen uit evenwicht. Vergeleken met andere landen is de mate van segregatie in het Nederlandse onderwijs hoog, vooral naar het opleidingsniveau van de ouders en vooral ook in de grote steden (Boterman & De Wolf, 2018). In alle steden is de segregatie een combinatie van woonsegregatie, schoolkeuze en het aanbod van scholen.

Als er geen vrije schoolkeuze zou zijn, zou het basisonderwijs nog steeds gesegregeerd zijn op basis van de woonlocatie van leerlingen. Tegelijkertijd

draagt de schoolkeuze ook een substantieel deel bij aan de segregatie in het basisonderwijs, omdat ouders scholen voorbij fietsen, de wijk uitfietsen, of een specifieke school binnen de wijk kiezen. Er ontstaan bij scholen, besturen en gemeenten steeds meer initiatieven om segregatie tegen te gaan.⁴ De komende jaren doet het consortium KBA Nijmegen, Kohnstamm Instituut, Oberon en SEOR onderzoek naar effectieve beleidsinterventies om segregatie in het Nederlandse onderwijs tegen te gaan. Ook ontwikkelen ze een opzet van experimenten en interventies waarin inzichten uit het onderzoek worden verwerkt. Over de effectiviteit van de verschillende interventies is nog weinig bekend – vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op het langdurig volgen van deze interventies – waar mogelijk met Randomized Controlled Trials (RCTs) met een interventiegroep en controlegroep.

School en omgeving

De achterliggende verandertheorie van de rijke schooldag gaat over het ontwikkelen van een sterkere basis voor kinderen. De rijke schooldag zorgt voor een ondersteunende en stimulerende omgeving door extra activiteiten aan de bieden aan kinderen in het funderend onderwijs, die opgroeien met weinig rijkdom in cruciale ontwikkelingsdomeinen naast het reguliere onderwijs (Gelijke Kansen Alliantie, 2023). Daarmee bevordert de rijke schooldag een sterke basis om te groeien, waarbij kinderen zich veilig, gewaardeerd en gesteund voelen, vooral kinderen die uit omgevingen komen met minder sociale of materiële bronnen.

Er wordt de afgelopen jaren door het kabinet breed ingezet op de verrijkte schooldag in het basisonderwijs met het programma School en Omgeving, specifiek ook in de stedelijke focusgebieden (onder andere met de SPUK Kansrijke Wijk). Het programma School en Omgeving wordt met een meer-

4. Een overzicht van dergelijke initiatieven is te vinden op: www.gemengdescholen.nl



jarige monitor gevolgd, die inzicht geeft in de werkzame factoren van de verrijkte schooldag. Er wordt zo in kaart gebracht hoe deze factoren bijdragen aan succesvolle samenwerking en wat dit voor de leerlingen oplevert. De Gelijke Kansen Alliantie (2023) heeft literatuuronderzoek uitgevoerd naar de werkzame elementen van kansrijke verrijkte schooldaginterventies, waaruit blijkt dat taalontwikkeling, sociaalemotionele competenties, exploratie, levensstijl, responsieve schoolteams en ouderbetrokkenheid belangrijke thema's zijn. Alle maatregelen hebben als doel om de schoolloopbaan van kinderen met minder sociale en materiële bronnen in goede banen te begeleiden.

Onderzoek toont aan dat er ook kanttekeningen geplaatst moeten worden bij het inrichten van een rijke schooldag. Zo is er weinig bewijs voor effecten op leerprestaties en laat onderzoek vooral ervaren opbrengsten zien op het gebied van zelfvertrouwen, verwachtingen (van ouders en docenten) en motivatie. Daarnaast is er gebrek aan vergelijkend onderzoek; het aanbod is te divers om algemene uitspraken te doen. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op het verder (vergelijkend) onderzoeken van de door de Gelijke Kansen Alliantie uitgewerkte domeinen. Zo doet focusgebied Zaanstad momenteel al onderzoek naar de rol van brugfunctionarissen bij ouderbetrokkenheid. De brugfunctionaris is er om de brug te slaan tussen deze ouders en de school, hij of zij verzorgt de communicatie tussen beide partijen. De brugfunctionaris zorgt ook voor verbinding met de organisaties in de wijk die van betekenis kunnen zijn voor de gezinnen. Focusgebied Rotterdam doet ten slotte onderzoek naar uitbreiding van de leertijd. Een belangrijke onderzoeksvraag hierbij is: hoe kan het onderwijs achterstanden tegengaan zonder scholen te overvragen?

Het belang van basisvaardigheden

Binnen families en gezinnen worden tal van competenties, vaardigheden en normen en waarden overgedragen van generatie op generatie. Kinderen en jongeren die opgroeien in een thuisomgeving waar bijvoorbeeld sprake is van armoede of van ouders met gezondheidsproblemen, hebben later vaak ook een minder goed inkomen en een minder goede gezondheid (Kansenkaart, z.d.; Visser et al., 2019). Deze intergenerationele overdracht geldt ook voor basisvaardigheden, waardoor sommige kinderen en jongeren opgroeien in een thuisomgeving waar basisvaardigheden beperkt aanwezig zijn terwijl leeftijdsgenootjes vanuit thuis veel (bekendheid met) basisvaardigheden meekrijgen (Pluijm, 2020; Notten & Wijs, 2017). Het is bij het ombuigen van de intergenerationele overdracht van beperkte basisvaardigheden daarom van belang te achterhalen wat werkt, voor wie en in welke omstandigheden.

Inmiddels weten we uit onderzoek dat het belangrijk is om aan te sluiten bij de behoeften en (lokale) leefwereld van de ouders, kinderen en jongeren om wie het gaat. Daarnaast blijken positieve ervaringen, het gezien worden door een ander en een positieve band tussen ouders en kind essentieel voor het ontwikkelen van *self-efficacy* – de overtuiging dat je het kan – voor zowel ouder als kind. Het interdepartementale programma Tel mee met Taal heeft een impuls gegeven aan de gemeentelijke aanpak gericht op gezinnen en laaggeletterdheid. De gezinsaanpak heeft als doel de cyclus van laaggeletterdheid te doorbreken en richt zich daarom op laaggeletterde volwassenen in hun rol als ouder. Hiermee verschilt deze aanpak van de algemene aanpak van laaggeletterdheid. Dit jaar worden er pilots uitgevoerd in een aantal gemeenten; het doel is om dit onderzoek volgend jaar te verbreden naar 30 gemeenten. Volgens het Expertisepunt Basisvaardigheden is meer onderzoek nodig naar de behoeften van ouders en gezinnen met beperkte basisvaardigheden, onderzoek naar wat hen zou helpen en naar hoe instanties, vrijwilligers en professionals kunnen ondersteunen in het doorbreken van de vaak vicieuze cirkel (Notten et al., 2022).



Basisbanen

Niet voor iedereen is ondernemerschap of een plek op de hedendaagse arbeidsmarkt met haar vele hoge eisen weggelegd. Vandaar de pleidooien en eerste experimenten met basisbanen, vaste banen waarvoor een deel van de uitkeringen als salaris kan worden benut. Hoewel basisbanen door gebieden op verschillende manieren worden ingevuld, is de gemene deler dat het additioneel werk betreft dat van waarde is voor de wijk en stad. In sommige gebieden betreft het werk met behoud van uitkering (en een vrijwilligersvergoeding), in andere gebieden betreft het werk met een arbeidscontract tegen betaling van het minimumloon. Dergelijke basisbanen zijn vaak gericht op inzet in de wijk of buurt. In de sfeer van vergroening, onderwijs (conciërges), beheer, wijkveiligheid, het bestrijden van eenzaamheid onder jongeren en ouderen zijn basisbanen te realiseren. De gemeenten Groningen en Rotterdam zijn beiden een bescheiden pilot gestart, die de Hanzehogeschool Groningen (Mosselman & Polstra, 2023) en SEOR (Dekker & De Vleeschouwer, 2021) hebben gevolgd. De eerste ervaringen met de Rotterdamse wijkbasisbaan laten zien dat werk in het algemeen bijdraagt aan een betere kwaliteit van leven van de deelnemers. Het leidt tot een verbetering van werknemersvaardigheden, zelfvertrouwen en structuur in het leven. De deelnemers zien de wijkbasisbaan als opstap richting een betere toekomst. Niet alleen voor henzelf, maar ook voor hun directe omgeving is dit een opbrengst.

Om in de toekomst de wijkbasisbaan te kunnen opschalen, beveelt SEOR aan om wijkconsultatie toe te passen, zodat wijkbasisbanen écht gedragen worden door de wijk. Ook bevelen ze aan vooraf duidelijkere afspraken te maken over de doelgroep. Een ander aandachtspunt is de financiering van de wijkbasisbaan. De gemeente is (zeker op korte termijn) nettobetalend en het is erg twijfelachtig of het private bedrijfsleven zal instappen. Gemeenten kunnen dergelijke initiatieven niet op middellange termijn en met voldoende aantallen financieren. Meer grootschalige (landelijke) onder-

zoek naar basisbanen zou uitkomst kunnen bieden om zo de kosten en opbrengsten beter in beeld te kunnen brengen.

Inclusieve wijken: samenwerking rond bewoners met een psychische kwetsbaarheid

In de stedelijke focusgebieden zien we een relatief grote concentratie van bewoners met een psychische kwetsbaarheid. Er is nog veel onbekendheid en onbegrip rondom psychische kwetsbaarheden zoals een depressie of verslaving. Vanuit het ZonMw-actieprogramma Grip op onbegrip wordt nu een onderzoek opgezet rond meer samenwerking tussen kennis en praktijk voor een betere persoonsgerichte ondersteuning van mensen met onbegrepen gedrag. Met de methode Individuele Plaatsing en Steun (IPS) is worden mensen met een psychische kwetsbaarheid hier naar werk begeleid. In Nederland is gebleken dat IPS effectief is: na 30 maanden leidt IPS tot een hoger percentage mensen met betaald werk (Trimbos-instituut, 2014).

Het Trimbos-instituut en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) onderzochten wat de aanpak 'Welkome Wijk' zo effectief maakt (Planeije, Van Erp & Brummel, 2022). Dit deden zij in samenwerking met MIND en Movisie, vanuit het ZonMw-programma Beschermd Thuis. Diverse voorlichtingsbijeenkomsten zorgen op korte termijn voor meer kennis en bewustzijn onder wijkbewoners over psychische kwetsbaarheden en de eigenvooroordelen hierover. De bijeenkomsten zorgen op korte termijn voor meer kennis en bewustzijn onder wijkbewoners over psychische kwetsbaarheden en de (eigen) vooroordelen hierover. Een belangrijk neveneffect is dat er meer (positieve) sociale controle en ontmoeting ontstaat op portiek- of straatniveau. Er zou nog meer onderzoek gedaan kunnen worden naar de neveneffecten van dit soort interventies.



Doorbraken op gezinsniveau

Een ingewikkelde uitdaging op wijkniveau is de ontschotting tussen de verschillende domeinen bij interventies op gezinsniveau. In het sociaal domein werken gemeenten en professionals aan het bieden van de juiste ondersteuning en zorg aan alle bewoners die dat nodig hebben. Desondanks kan het gebeuren dat bij een gezin of individu de hulp vastloopt. Bijvoorbeeld omdat de situatie zeer complex is, er niet direct passende oplossingen voorhanden zijn of wanneer verschillende wetten niet goed op elkaar aansluiten. Een manier om ervoor te zorgen dat de meest kwetsbare gezinnen in de stedelijke focusgebieden toch goed ondersteund kunnen worden, is het toepassen van methoden om tot doorbraken te komen. In het kader van de City Deal Inclusieve Stad en de City Deal Eenvoudig Maatwerk zijn gemeenten al langer bezig met doorbraakroutes in het sociaal domein. Zo werken gemeenten, uitvoeringinstanties, ministeries en kenniscentra samen aan preventie om wijkteams meer handelingsruimte te geven, kostenbewuster te laten handelen, te laten doen wat nodig is en de medewerkers daartoe te professionaliseren (Van den Bosch et al., 2023).

De 'doorbraakmethode' is een van de instrumenten die in deze City Deals veel toegepast is en ook in sommige stedelijke focusgebieden een plek krijgt, bijvoorbeeld door in doorbraakcoalities samen te werken. Het Instituut voor Publieke Waarden (IPW) voert momenteel op basis van ca. 100 cases een analyse uit over de knelpunten die bij de doorbraakmethode naar voren komen, bijvoorbeeld op gebied van kennisuitwisseling rond veiligheidsvraagstukken, 'voorwaarde arme' uitkeringen of malafide vastgoedeigenaren. Onderzoek laat zien dat de doorbraakmethode het best toe te passen is wanneer sprake is van goed af te bakenen interventies met concrete doelen, die in een afgebakende en beperkte looptijd verschillende malen doorlopen en geëvalueerd kunnen worden (Glaudé & Van Eck, 2012). Wanneer de interventie moet bijdragen aan een abstracter langetermijndoel is het noodzakelijk tussenstappen te benoemen die een plausibele relatie

hebben met dat langetermijndoel, om de effectiviteit van de vernieuwde aanpak te kunnen vaststellen. De bestaande onderzoeken gaan vooral over het op kleine schaal volgen van het maatwerk- en ontschottingsprocesproces of ervaringen met een doorbraakaanpak voor de 10 'duurste' gezinnen in een buurt of wijk. Vervolgonderzoek zou op grotere schaal de effecten van de inzet van doorbraakroutes kunnen onderzoeken. Onder andere in Arnhem, Groningen en Leeuwarden zijn er voor het NPLV al onderzoeken gestart naar de doorbraakmethode.

Integrale aanpak ontzorgen in de bijstand

Voor een brede doelgroep of subdoelgroepen als statushouders, senioren, langdurig bijstandsgerechtigden en mensen met een arbeidsbeperking kan er worden ingezet op het integraal ontzorgen van bewoners, zodat zij makkelijker de stap naar werk kunnen zetten. Ook de SPUK Kansrijke Wijk kan hier een bijdrage aan leveren. In evaluatieonderzoek zijn drie gemeentelijke wijkaanpakken gevolgd en geëvalueerd, waaruit bleek dat de individuele en integrale aanpak van de professionals ervoor zorgt dat mensen zich onder andere meer gehoord en gesteund voelen, beter in staat zijn eigen regie te pakken en minder praktische belemmeringen ervaren (De Ruig et al., 2020). Randvoorwaardelijk voor de verschillende aanpakken waren onder andere goede samenwerking tussen professionals uit diverse domeinen, inzet van methodisch werken, lage caseloads, inzet van professionals met coachende vaardigheden en meer ruimte voor de professionals.

Ook op het gebied van de samenwerking tussen werk en inkomen en zorg en welzijn wordt vanuit ZonMw-programma's Vakkundig aan het werk en de VIMP (verspreidings- en implementatie-impuls) ingezet op het ontwikkelen van kennis. Dit geldt ook voor het experimenteren met regelluwe en op welzijn gerichte bijstand. Hierbij worden mensen met een bijstandsuitkering tijdelijk niet verplicht om te solliciteren, wordt er extra begeleiding ingezet



of krijgen mensen meer ruimte om (bij) te verdienen (Dorenbos & Gietema, 2022). Bijvoorbeeld in focusgebied Zaanstad wordt er onder de interventie Gewoon geld geven een onvoorwaardelijke maandelijkse bijdrage van 150 euro gegeven aan gezinnen met een bijstandsuitkering. De Hogeschool van Amsterdam gaan de resultaten van deze maatregel de komende jaren volgen.

Het ontbreekt voor diverse re-integratie- en ontzorginterventies aan (effect)onderzoek dat de effectiviteit van interventies inzichtelijk maakt, ook voor veel andere doelgroepen. Een eenduidige, passende 'light' wijze van monitoren en resultaten in beeld brengen is een eerste stap om de uitkomsten goed zichtbaar te maken. Ervaringskennis kan eveneens een basis zijn voor zowel effectiviteitsonderzoek als voor beleidskeuzes voor de praktijk. Het is mogelijk de plausibiliteit van een interventie theoretisch te onderzoeken en te beoordelen mits deze goed wordt beschreven, inclusief een heldere – liefst theoretische – onderbouwing waarom met de aanpak de beoogde doelen bij de doelgroep kunnen worden gerealiseerd. Interventie-eigenaren kunnen hierin worden ondersteund.

Stimuleren ondernemerschap en talentontwikkeling

In veel van de stedelijke focusgebieden zien we de opgave om aan te sluiten bij de aanwezige (in)formele economische kansenstructuur. De aanwezigheid van (potentiële) ondernemers, waaronder ook zzp'ers, zorgt vaak voor de opstart van bewonersbedrijven of wijkcoöperaties, lokaal opererende organisaties die diensten leveren voor (en door) bewoners. Dit wordt in internationale literatuur ook wel *community wealth building* genoemd: de 'welvaart' blijft via bewonersbedrijven binnen de gemeenschap. Tegelijkertijd wijst onderzoek uit dat gemeenten nog niet klaar zijn voor de omgang met bewonersorganisaties, waardoor bewonersbedrijven vaak financieel kwetsbaar zijn (Kleinhans et al., 2015). Factoren die hierbij een rol spelen zijn onder andere de administratieve lasten.

Ondernemende bewoners moeten zelf de mogelijkheden krijgen en gestimuleerd en ondersteund worden om hun talenten te ontwikkelen en eigen (coöperatieve) bedrijven of netwerken van bedrijven op te zetten die voorzien in de essentiële behoeften. Denk aan een supermarkt, zorgcoöperatie (bijvoorbeeld: thuiszorg/informele zorg, ouderenzorg), kinderopvang, jongerenwerk, energiecoöperatie, lokale voedselproductie, circulaire hubs, duurzaamheidsbanen (isolatie van huizen), groenbeheer, locatiebeheer, of transport. Bewonersbedrijven kunnen er op deze manier niet alleen voor zorgen dat buurtbewoners voordelige diensten krijgen, maar ook dat ze meer contacten opdoen. In de Nederlandse context is er nog weinig groot-schalig onderzoek gedaan naar verschillende soorten bewonersbedrijven en de lange termijneffecten van bewonersbedrijven op het stimuleren van ontmoeting, ondernemerschap en leefbaarheid. In Groningen wordt voor het NPLV een onderzoek gestart naar wijkbedrijven.

De kracht van informele sociale netwerken

In de stedelijke focusgebieden spelen informele organisaties een belangrijke rol bij het zien en horen van mensen in een kwetsbare situatie. Belgische sociologe Mieke Schrooten noemt dit ook wel 'sociaal schaduwwerk' – het gaat om een variëteit aan organisaties met een informeel karakter die geen deel uitmaken van het formele sociale landschap van wijkorganisaties. In toenemende mate zetten gemeenten sociaalwerkorganisaties in om het informele en formele wijknetwerk te faciliteren met kennis, menskracht, netwerken en middelen, en dit vraagt ook van hen om de coördinatie van het wijknetwerk met formele en informele partners op zich te nemen. We zien de verschillende facetten van het sociaal werk hierin een plek krijgen, zowel de gemeenschapsversterking en groepsactiviteiten, als individuele ondersteuning (zoals maatschappelijk werk). Dit werk vervult een belangrijke rol in de leefbaarheid van wijken.



Naar sociaal schaduwwerk zou meer onderzoek gedaan kunnen worden. De afgelopen jaren is er literatuuronderzoek en kleinschalig empirisch onderzoek gedaan naar informeel sociaal werk in verschillende Amsterdamse buurten, waarbij de werkzame elementen in de ondersteuning aan bewoners worden verkend (Welschen & Lucas, 2022). Maar om meer zicht te krijgen op de kwaliteiten, ondersteuningsbehoeften en effecten van 'informeel sociaal werkers' of 'schaduwwerkers', is nader etnografisch onderzoek nodig. Hoewel er door de stedelijke focusgebieden hiernaast veel wordt gesproken over de inzet van sleutelpersonen, buurtverbinders en wijkambassadeurs voor meer betrokkenheid en vertrouwen in de stedelijke focusgebieden, is er nog beperkt langdurig onderzoek gedaan naar de inzet van sleutelpersonen in het sociaal domein. Onderzoek zou zich meer kunnen richten op het volgen van de gebieden waarin wordt samengewerkt met sleutelpersonen en wat dit voor gevolgen heeft voor het bereiken van de beoogde doelgroep. Deelthema's die hierbij een rol spelen zijn de beloning en professionalisering van de sleutelpersonen; het in dienst nemen van de sleutelpersonen kan immers gevolgen hebben voor de manier waarop bewoners de sleutelpersonen nog in vertrouwen nemen.

Gezond in de wijk

De sociale omgeving, fysieke omgeving en iemands sociaaleconomische status, hebben invloed op gezondheid, gezond gedrag en of je kan meedoen in de samenleving. Recent vroeg het ministerie van VWS met het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) aandacht voor een omgevingsgerichte gezondheidsaanpak. Het subsidieprogramma Gezonde Leefomgeving Integrale Aanpak van ZonMw biedt ondersteuning aan gemeenten, provincies en betrokken lokale en regionale organisaties om op basis van kennis en beschikbare, of te ontwikkelen, instrumenten gezondheid (beter) te kunnen inbedden in beleid en gebiedsplannen. Groen in de wijk lijkt een positieve invloed op gezondheid te hebben (Hoorn et al., 2022). Met een

omgevingsgerichte aanpak maken gemeenten keuzen voor de inrichting van de leefomgeving. Bijvoorbeeld de aanleg van een aantrekkelijk fietspad of een mooi groen park. Spoort de aanleg van een groen park bewoners aan om meer te gaan bewegen? Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op het langdurig volgen van de invloed van de leefomgeving op gezondheid.

Aanpalend is het eerder genoemde programma Begrip op Onbegrip met onder andere Regionale Kenniswerkplaatsen Onbegrepen Gedrag. Het doel van het programma is het versterken van regionale samenwerkingsverbanden, waarin partners uit het zorg- en veiligheidsdomein samenwerken, ten behoeve van een betere zorg en ondersteuning voor mensen met onbegrepen gedrag met (zeer) complexe problematiek. Waar relevant wordt de verbinding met het sociaal en jeugd domein verstevigd: een gezonde wijk begint immers bij een gezonde en kansrijke start van de kinderen die daar worden geboren. Op die manier valt intergenerationele armoede te doorbreken.

Migratiedynamiek: druk op gemeenschappen door in- en uitstroom

De tijdelijkheid van migratie heeft consequenties voor de sociale integratie van nieuwkomers in wijken en steden. Tijdelijke migranten investeren relatief weinig in het ontwikkelen van 'thuisgevoelens' in het nieuwe land en er is weinig kans dat tijdelijke migranten veel zullen investeren in sociale contacten in de wijk. Dit wordt ook wel de apnea-strategie genoemd (Castagnone et al., 2007): tijdelijke migranten werken hard en hebben weinig vrije tijd om deel te kunnen nemen aan sociale netwerken met andere buurtbewoners. Daarbij kenmerken aankomstwijken voor migranten zich ook door een hoge verhuismobiliteit: aankomstwijken zijn dan ook vaak transitiewijken, met verhuisbewegingen binnen de wijk, naar andere wijken in de stad of naar andere gemeenten (Geldof, 2018).



Niet alleen nieuwkomers hebben invloed op het samenleven tussen bewoners. In een studie van het Planbureau voor de Leefomgeving (Van Velze et al., 2020) is verondersteld dat een voorwaarde voor sociale cohesie is dat bewoners lang genoeg samen in dezelfde buurt wonen om enige verbondenheid te ontwikkelen. Naarmate in een buurt meer verhuisbewegingen optreden zullen de contacten tussen bewoners minder stabiel en intensief zijn en de sociale netwerken binnen de buurt minder kans krijgen om zich te ontwikkelen. Verhuisgedrag heeft ook invloed op de sociale stabiliteit in de buurt, vooral als de in sociaal en economisch opzicht meer zelfredzame buurtbewoners telkens weer wegtrekken.

In de praktijk is er nog weinig onderzoek gedaan naar het effect van verhuisbewegingen – een grote migratiedynamiek – op de sociale kwaliteit van gemeenschappen: hoe heeft de grote migratiedynamiek invloed op de gemeenschapontwikkeling in kwetsbare wijken? Onderdeel van dit thema is ook het vertrouwen in de overheid onder nieuwkomers en in hoeverre dit hun deelname in de buurt belemmert. Een ander hieraan rakend thema is de grote doorstroom van kinderen in het onderwijs: voor het onderwijs leidt een hoge mutatiegraad tot onvoorspelbare zijinstroom en zijuitstroom van migrantenleerlingen (Leeuwestein & Bokhorst, 2018). In stedelijke focusgebieden Overvecht (Utrecht) en Heerlen-Noord wordt onderzocht hoe verhuisbewegingen in- en uit de wijk eruit zien. In Utrecht is hierbij ook aandacht voor de relatie tussen mutatiegraad en sociaal contact.

Vervoersarmoede en kansenongelijkheid

Ondanks de inzet van doelgroepenvervoer, buurtbusjes en fietslessen zijn er steeds meer mensen die niet of moeilijk hun bestemmingen kunnen bereiken. Zij ervaren vervoersarmoede en worden hierdoor beperkt in hun deelname aan de maatschappij. Het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM) deed onderzoek naar het gebrek aan eigen vervoersmiddelen en

OV-lijnen in de buurt (Krabbenborg & Uitbeijerse, 2023). Het besteedbaar inkomen van mensen in een kwetsbare positie speelt een grote rol en zorgt er in veel gevallen voor dat deze groep mensen uiteindelijk hun verplaatsingswens naar beneden bijstelt. Veel van deze gebieden hebben tijdens de crisis bovendien te maken gehad met grote bezuinigingen op diensten en voorzieningen. Gekozen is toen om veel gemeentelijke en maatschappelijke diensten en voorzieningen van buurt naar gebiedsniveau of stedelijk niveau te tillen. Dit maakte de vervoersafstanden van bewoners groter.

Het gevolg is dat deze groep mensen familie en vrienden minder vaak ziet en minder makkelijk toegang heeft tot passende buurt- of wijkfaciliteiten. Bij sommigen leidt dit tot een gevoel van eenzaamheid en uitsluiting, andere vinden het slechts 'jammer'. De respondenten noemen ook enkele voorbeelden waarbij vervoersarmoede zorgde voor minder keuze in werk of het nemen van ontslag. Onderzoek zou zich meer kunnen richten op de op de relatie tussen vervoersarmoede, de verslechterde buurt- en wijkfaciliteiten en de positie van kwetsbare bewoners. Welke maatregelen kunnen helpen om vervoersarmoede tegen te gaan?

Actielijn 3: Verbeteren van woningen en wijken

Het NPLV stelt dat investeren in de fysieke leefomgeving nodig is om de negatieve spiraal in kwetsbare gebieden te doorbreken. Daarom wordt in actielijn 2 ingezet op herstructurering van kwalitatief slechte woningen en het realiseren van gemengde wijken, vanuit de veronderstelling dat zowel nieuwe als bestaande bewoners hiervan profiteren, dat de leefbaarheid en veiligheid hierdoor verbetert en dat het draagvlak voor voorzieningen toeneemt door de komst én het behoud van meer draagkrachtige groepen. Onder herstructurering wordt in het NPLV verstaan: vervangende nieuwbouw, grootschalige renovatie en verduurzaming en transformatie van vastgoed naar woningen. De aanpak van de woningvoorraad is, zo schrijft



het NPLV, bepalend voor het toekomstperspectief van een gebied, al is het een kostbare interventie.

De benadering van herstructurering die het NPLV voorstaat, is smal: gericht op het moderniseren en differentiëren van de woningvoorraad. De inventarisatie die voor de Onderzoeksagenda is uitgevoerd, maakt duidelijk dat er behoefte is aan een breder perspectief. Een perspectief waarin de fysieke aanpak van een wijk of buurt, zowel woningen, de voorzieningen als de openbare ruimte omvat, en het gebied in samenhang met andere gebieden wordt gezien. En waarin daar waar nodig ook aandacht bestaat voor infrastructuurverbindingen. Welk aanvullend onderzoek is – vanuit dit bredere perspectief – nodig? Dit hoofdstuk schetst de belangrijkste bestanddelen.

Gemengde wijken

Om de leefbaarheid en veiligheid van kwetsbare gebieden aan te pakken kiest het NPLV voor het aantrekken van nieuwe groepen bewoners door differentiatie van de woonvoorraad – met als onderbouwing dat dit bijdraagt aan verbetering van de leefbaarheid en veiligheid en van het draagvlak voor voorzieningen; zowel nieuwe als bestaande bewoners zouden hiervan profiteren. Met de inzet op gemengde wijken grijpt het NPLV terug op een van de belangrijkste interventies uit het Grotestedenbeleid (1995–2012). In de wetenschap bestond destijds discussie over de sociale effecten van fysieke menging, onder meer omdat negatieve buurteffecten, waarmee bedoeld wordt dat de buurt waar je opgroeit belemmerend werkt voor je maatschappelijke kansen, statistisch moeilijk aantoonbaar bleken (o.a. Van Ham, 2012). Inmiddels zijn er aanwijzingen voor het bestaan van dergelijke buurteffecten bij kinderen en opgroeiende jongeren (Kullberg et al., 2021).

Ten tijde van het Grotestedenbeleid pakte het mengingsbeleid gunstig uit voor de wijkstatistieken – het gemiddelde inkomen, de WOZ-waarde, de

veiligheid, het draagvlak voor voorzieningen en de reputatie van wijken verbeterde – maar zittende bewoners wisten er beperkt van te profiteren. Diverse studies weerleggen de relatie tussen het aantrekken van hogere inkomensgroepen en de emanciperende effecten voor de zittende bewoners op het gebied van werk en inkomen en onderwijs (Zwiers et al., 2017; Miltenburg & Van de Werfhorst, 2017; Troost et al., 2023). Menging zou vooral zorgen voor verdunning van sociale problematiek (Posthumus, 2013).

Voorts wijst onderzoek uit dat nieuwe bewoners (vooral in koopwoningen) nauwelijks overbruggend contact maakten met zittende bewoners, waardoor de beoogde versterking van sociale netwerken en de uitwisseling van sociaal en cultureel kapitaal nauwelijks tot stand kwamen (Veldboer et al., 2007; Bolt & Van Kempen, 2008; Van Ham, 2012). Veel van deze onderzoeken – zie ook het NICIS-onderzoeksprogramma Kennis voor Krachtige Steden (2008–2014) – zijn uitgevoerd kort na de uitvoering; over de lange termijneffecten is minder bekend.

De afgelopen jaren groeide de kritiek dat mengingsbeleid verdringing in de hand kan werken, waardoor de meest kwetsbaren opnieuw in een kwetsbare omgeving terecht komen (o.a. Hochstenbach, 2022). Verder zou het in de praktijk onvoldoende lukken om sociale stijgers perspectief op een wooncarrière binnen de eigen wijk te bieden, omdat nieuwe woningen goeddeels betrokken worden door instromers van buiten de wijk. Bovendien veroorzaken sloop en herstructureringsplannen vaak onrust en onzekerheid onder bewoners. Aandacht is nodig voor het perspectief van de bewoners bij de herstructureringsopgave. Hoe betrek je bewoners op een goede manier bij deze plannen, voorkom je dat er onduidelijkheid of ruis ontstaat? Er spelen diverse vraagstukken rond participatie.

Naast fysieke maatregelen (sloop, nieuwbouw of transformatie) kan selectieve toewijzing van huurwoningen worden ingezet om tot een meer gemengde bevolkingssamenstelling te komen; via de Wet Bijzondere



Maatregelen Grootstedelijke Problematiek (Wbmgp of de 'Rotterdamwet') kunnen gemeenten eisen stellen aan de aard van het inkomen, voorrang geven op basis van sociaaleconomische kenmerken en screenen op overlastgevende criminele gedragingen. In onderzoek naar de effecten van de Wbmgp is geen causaal verband gevonden tussen het uitsluiten van bepaalde bevolkingsgroepen en een verbeterde leefbaarheid in een wijk (Hochstenbach & Van Gent, 2015; Van Gent et al., 2017). Diverse onderzoekers wijzen op het belang van een meer stedelijk perspectief op menging (Musterd et al., 2014; Troost et al., 2023).

Thema's die bij verdiepend onderzoek naar menging kunnen worden onderzocht zijn onder meer:

- Inzicht in de lange termijneffecten van herstructurering op de sociale structuur: in hoeverre is er op (middel)lange termijn sprake van overbruggend contact; welke lessen levert dit op?
- Verdringings- en waterbede-effecten (en condities om deze te verminderen of voorkomen);
- Kansrijke combinaties van typen woningen (sociale huur, vrije sector huur en koopwoningen) en selectieve screenings- en toewijzingsinstrumenten (rekening houdend met inkomen, culturele achtergrond, leefstijlen, faciliteiten van wooncarrières, etc.)
- Binden van cruciale beroepen (onderwijs, politie, zorg); wat zijn succesvolle vormen en randvoorwaarden en welke stimuleringsregelingen zijn wenselijk?
- Schaalniveaus van menging: portiek/gebouw, buurt, wijk, stadsdeel en stad; hoe kan stedelijk en regionaal woon- en grondbeleid bijdragen aan het verlichten of voorkomen van concentraties kwetsbare groepen?
- Aanvullende of complementaire maatregelen die de positieve effecten van menging kunnen vergroten (realiseren van adequate voorzieningen, openbare ruimte, wijk economie).
- De relatie tussen behoud zittende bewoners van het geherstructureerde gebied en de ervaren leefbaarheid. Wat kunnen we leren van de wijken

waar er sprake is van concentraties van kwetsbaarheid, maar waar de leefbaarheid goed of voldoende is?

Verdichting en verstedelijking

Verschillende stedelijke focusgebieden staan voor een verstedelijkings- en verdichtingsopgave; verdichting kan echter op gespannen voet staan met het streven naar een aantrekkelijke, sociaal veilige openbare ruimte die uitnodigt tot gezond gedrag. Onder welke condities kan verdichting een positieve invloed uitoefenen op het leefklimaat in kwetsbare wijken? Wat zijn bijvoorbeeld verwachte effecten van verdichting op het samenleven (verschillende vormen van ontmoeting), op de veiligheid (sociale controle) en op gezondheid (bewegen en mentale gezondheid)? Welke instrumenten kunnen helpen om hier keuzes en afwegingen in te maken?



Vernieuwende (flexibele) woonvormen

De langlopende gebiedsgerichte aanpak die in de twintig stedelijke focusgebieden is gestart, biedt kansen om te anticiperen op actuele en onvoorspelbare ontwikkelingen op de woningmarkt. Het leven van een groeiende groep bewoners - volgens het Expertisecentrum Flexwonen in Nederland circa anderhalf miljoen mensen - speelt zich op steeds meer verschillende plekken af, al dan niet door eigen keuzes. Het gaat onder meer om arbeidsmigranten, vluchtelingen met een verblijfsvergunning, studenten, mensen met tijdelijke arbeidscontracten en groepen die bij het wonen begeleiding nodig hebben. Een actuele ontwikkeling is de vraag naar kleinschalige opvang van asielzoekers. De aanhoudende druk op de woningmarkt kan deze groep verder doen groeien.



De afgelopen jaren is in verschillende gemeenten geëxperimenteerd met vernieuwende woonvormen, waarin uiteenlopende doelgroepen (soms tijdelijk) worden gehuisvest. Platform31 spreekt van zogeheten *magic mix*-projecten waarin spoedzoekers en 'outsiders' op de woningmarkt zoals arbeidsmigranten, statushouders, studenten, werkende jongeren, expats en gescheiden mensen samenwonen in een complex. Vaak met een tijdelijk karakter, bijvoorbeeld in transformatieprojecten of voormalige verzorgingshuizen. Vaak is stevig sociaal beheer nodig, eventueel met waarschuwingssystemen, waarbij bewoners na enkele waarschuwingen de deur kunnen worden gewezen. Ook de relatie met de omliggende buurt verdient aandacht (Van der Velden et al., 2016). Soms worden er gerichte activiteiten georganiseerd of inzet gevraagd van bewoners in de eigen wijk. Onderzoek is nodig naar de succesfactoren van dergelijke gemengde woonvormen, zowel met een tijdelijk als een meer permanent karakter, en naar technische juridische, financiële en organisatorische knelpunten en barrières.

De vergrijzing vraagt, in combinatie met extramuralisering, om beleid dat erop gericht is dat mensen *langer thuis wonen* en de grote druk op stedelijke woningmarkten, eveneens om vernieuwende woonconcepten. Hoe en met welke woonvormen kan sociale controle, alledaagse burenbetrokkenheid en onderlinge zorg op portiek-, hof- of straatniveau worden gestimuleerd? Dit mede ook in het licht van de toenemende culturele diversiteit. En welke instrumenten kunnen bijdragen aan het stimuleren van doorstroom onder (alleenstaande) senioren die in een groot huis wonen?

Leefstijl en leefomgeving

Bij het goed kunnen meedoen in de samenleving speelt de wisselwerking met de fysieke leefomgeving in wijken een rol: hoe kan je de leefomgeving zo aanpassen, dat de gezondheid in kwetsbare wijken en gebieden verbetert? Dit is een belangrijk onderzoeksvraagstuk waar veel onderzoek naar

wordt verricht. Niet alleen de curatieve maar ook de preventieve aspecten van gezondheid zijn vaak lastig te achterhalen. Er is nog weinig structureel onderzoek gedaan naar de preventieve invloed van de leefomgeving op de gezondheid van het kind, ook bij de pre-conceptiefase. Dit wordt de komende jaren onderzocht door het Erasmus MC. Centrale onderzoeksvragen zijn hier: wat is de invloed van de binnen- en buitenomgeving op de gezondheid van aanstaande ouders, zwangere vrouwen en (pasgeboren) kinderen? En hoe kunnen we die kennis gebruiken voor het ontwikkelen en renoveren van buurten? Het NWO stimuleert hiernaast onder de programmalijn Leefstijl en leefomgeving onderzoek naar jonge gezinnen in kwetsbare wijken. Een voorbeeld is het ontwikkelen van 'Onze Slimme GezinsBuddy', een Interactief Digitaal platform met menselijke interactie en omgeving, die kwetsbare gezinnen op maat ondersteunt bij een gezonde leefstijl.

Voor gemeenten is het vaak een uitdaging om in de praktijk vorm te geven aan de gezonde leefomgeving, ook in kwetsbare wijken en gebieden. Dat blijkt onder andere uit een kennissynthese van Platform31, Pharos en IVO (2023), opgesteld bij de start van een meerjarig onderzoeksprogramma van ZonMw. Het aanbrengen van veranderingen in de leefomgeving kan bijdragen aan het verkleinen van gezondheidsverschillen. Denk aan thema's als gezonde lucht, ruimte voor wandelen en fietsen en gezonde voeding. De onderzoekers constateren dat het aantal studies dat specifiek naar de relatie tussen leefomgeving en gezondheid in kwetsbare wijken kijkt, beperkt is. Inhoudelijk zijn er vooral (literatuur)studies over de thema's groen, bewegen en vervuiling. De meeste reviews onderzochten de effecten van de leefomgeving op de lichamelijke gezondheid van personen. Artikelen over psychische gezondheid vonden de onderzoekers minder. Andere deelthema's die de onderzoekers identificeerden zijn bijvoorbeeld het stimuleren van ondernemers om gezondere opties aan te bieden, de effecten van het mengen van wijken (hoge en lage inkomens samen) op de gezondheid van mensen in een kwetsbare positie in die wijken of het stimuleren en bevorderen van sociale cohesie met ingrepen in de fysieke leefomgeving.



Ruimte voor ontmoeting

Stadsactiviste Jane Jacobs (1961) betoogde zestig jaar geleden al dat het ontwerp van de inrichting van de publieke ruimte cruciaal is voor het stimuleren van sociale interactie. Het stimuleren van functiemenging, het creëren van voetgangerszones en looproutes en het aantrekkelijk maken van drempelzones en tussenruimtes zoals portieken – het kan allemaal uitnodigen tot ontmoeting (Engbersen et al., 2012; Appleyard, 2021; Van Hulden et al., 2015; Mantingh & Duivenvoorden, 2021). De uitdaging is om plekken zo te ontwerpen dat ze uitnodigen tot verblijf en bewoners elkaar vaker tegenkomen. De leefomgeving kan op deze manier niet alleen invloed hebben op sociale cohesie in de buurt, maar ook voor het meedoen in de samenleving. De openbare ruimte vormt enerzijds een aanknopingspunt voor de totstandkoming van buurtinitiatieven. Kennisvragen die hier spelen zijn: hoe kan de openbare ruimte bijdragen aan gemeenschapsontwikkeling? Wat zijn best practices als het gaat om inclusief en toegankelijk ontwerp, waarbij alle bewoners of juist specifieke groepen bewoners zich welkom voelen?

In cultureel diverse omgevingen zijn vooral lichte en losse bindingen kansrijk om bruggen te slaan tussen groepen, want deze contacten zijn niet gebaseerd op overeenkomst en homogeniteit (Blokland, 2017; Albeda et al., 2020). Publieke familiariteit is het herkennen en sociaal kunnen plaatsen van andere bewoners, als gevolg van de lichte contacten die plaatsvinden in de publieke ruimte. Wanneer bewoners de ander herkennen en sociaal kunnen plaatsen, kan dit gevoelens van anonimiteit en vervreemding opheffen. In een literatuurstudie van Kennisplatform Inclusief Samenleven (Uyterlinde et al., 2023) worden vijf begunstigers van publieke familiariteit genoemd. Publieke ruimten die uitnodigen tot lichte contacten zijn multifunctioneel, vanzelfsprekend, toegankelijk, levensloopbestendig en uitnodigend. Kennisvragen die in relatie tot publieke familiariteit spelen zijn: wat zijn de werkzame elementen van ruimtelijk ontwerp bij de totstandkoming

van lichte contacten? En hoe kan publieke familiariteit een rol spelen bij het verbeteren van de mentale gezondheid van bewoners?

Verduurzaming als koppelkans voor leefbaarheid

De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) lanceerde in 2020 het programma Energietransitie als maatschappelijk-technische uitdaging. Het programma zal de komende jaren waardevolle inzichten opleveren op het gebied van het stimuleren van een duurzaam gebouwde omgeving, een emissieloos energiesysteem en een duurzaam mobiliteitssysteem. Hierbij zullen zij ook naar de sociale aspecten van de energietransitie kijken. Sinds 2019 loopt het meerjarig experimentenprogramma Verduurzaming Kwetsbare Wijken, waarin Platform31, Verwey-Jonker Instituut en Nyenrode Business Universiteit samen met tien gemeenten onderzoek doen naar een integrale verduurzamingsaanpak, die bijdraagt aan verbetering van de leefbaarheid in kwetsbare wijken. Hierbinnen is een specifiek aandachtspunt hoe bewoners betrokken kunnen worden bij de verduurzaming van hun wijk of buurt. Naast het werken aan inclusief en participatief ontwerpen en andere vormen van democratische vernieuwing is het in contact te komen met moeilijk bereikbare bewoners een belangrijke uitdaging. Tegelijkertijd wordt in de stedelijke focusgebieden gewerkt aan plannen voor verduurzaming en (het voorkomen van) energiearmoede, een thema wat door de stijgende en nog steeds fluctuerende energieprijzen meer onder de aandacht werd gebracht.

Er is in het kader van energiearmoede ook in toenemende mate aandacht voor de rol van sleutelpersonen en 'energiefixers'. Vanuit het Nationaal Isolatieprogramma stelde het kabinet €200 miljoen beschikbaar. Energiefixers helpen kwetsbare huishoudens in huur- en koopwoningen op korte termijn hun energieverbruik te verlagen door middel van energieadvies en kleine tot middelgrote energiebesparende maatregelen (Straver et al.,



2022). De Alliantie Inclusieve Energietransitie pleit voor gerichte maatregelen en interventies om bewoners met een migratie- of vluchtelingenachtergrond te ondersteunen. De behoefte hieraan wordt bevestigd in een verkennende studie van het Kennisplatform Inclusief Samenleven (Odekerken, Brock & Bellaart 2021). Er is volgens de alliantie sprake van een kennislacune om de verschillende aanpakken met energiefixers, vaak in samenwerking met professionals in het sociaal domein, beter te benutten en de werkzame elementen van de aanpak voor verschillende doelgroepen te identificeren.

Verduurzaming vastgoed eigenaar-bewoners, VvE's en particuliere verhuurders

Hoewel een groot deel van de woningen in de stedelijke focusgebieden van het NPLV tot corporatiebezit behoort, is vrijwel in alle gebieden een aanzienlijk deel in handen van particuliere woningeigenaren en particuliere verhuurders. Deels betreft dit voormalige corporatiewoningen die zijn uitgepond. De eigenaar-bewoners in en buiten de stedelijke focusgebieden hebben vaak beperkte financiële mogelijkheden voor het onderhoud en de verduurzaming van hun woning (Lennartz et al., 2019). Bij VvE's ligt de besluitvorming om tot verduurzamingsmaatregelen te komen ingewikkeld, zeker wanneer sprake is van weinig budget. Ook de aanpak van de particuliere huursector, waarbij verhuurders soms misbruik maken van de kwetsbare sociaaleconomische positie van huurders, vaak in combinatie met een hoge doorstroom (o.a. arbeidsmigranten), blijkt complex. Op verschillende plekken wordt gezocht naar effectieve instrumenten om particuliere eigenaren te ontzorgen, VvE's te ondersteunen en particuliere verhuurders te stimuleren en verleiden. Hoe kunnen voor deze doelgroepen doorbraken worden gerealiseerd?

Achter de voordeuren van deze doelgroepen is bovendien geregeld sprake van complexe sociale problematiek. Hoe kan de energietransitie worden benut voor vroegtijdige signalering van multiproblematiek en het voorkomen van uithuisplaatsingen? Sinds 1 januari 2021 is het op grond van de Wet Gemeentelijke Schuldhulpverlening (WGS) verplicht om betalingsachterstanden bij de gemeente te melden (Movisie, 2021). Deze verplichting geldt ook voor particuliere verhuurders, maar toch worden zij nog nauwelijks actief betrokken bij het beleid ter voorkoming van huisuitzetting. In een aantal van de stedelijke focusgebieden wordt er ook gezocht naar samenwerkingsmogelijkheden met particuliere verhuurders rond schuldhulpverlening en bestaanszekerheid.

Deelmobiliteit en infrastructuur

Veel van de gebieden hebben tijdens de crisis te maken gehad met bezuinigingen op diensten en voorzieningen (Krabbenborg & Uitbeijerse, 2023). Het gevolg was dat veel gemeentelijke en maatschappelijke diensten en voorzieningen van buurtniveau naar bovenwijks of stedelijk niveau te worden getild. Dit maakte de vervoersafstanden van bewoners groter. Onderzoeksvragen die bij infrastructuur een rol spelen zijn: wat zijn de relaties tussen de verslechterde buurt- en wijkvoorzieningen, vervoersarmoede en de positie van kwetsbare huishoudens? In hoeverre kan het verhogen van de 'fiets-bereidheid' een oplossing zijn voor vervoersarmoede?



Actielijn 4: Vergroten van de veiligheid

Binnen het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid is de actielijn veiligheid sterk toegespitst op jeugdcriminaliteit. Hoewel de jeugdcriminaliteit daalt, ontstaat tegelijkertijd het beeld dat het voor kwetsbare jongeren in risicowijken lastiger wordt om de verleidingen van criminaliteit te weerstaan. Het NPLV zet in op de preventie van jeugdcriminaliteit en het vergroten van de weerbaarheid van jongeren, om te voorkomen dat kinderen, jongeren en jongvolwassenen in aanraking komen met criminaliteit of daarin verder doorgroeien. Zodat jongeren in deze kwetsbare wijken niet kiezen voor een criminele carrière, maar voor het rechte pad en een veilige toekomst.

De brede, domeinoverstijgende gebiedsaanpak ter bevordering van de leefbaarheid en veiligheid en de versterking van de justitiële functie in de wijk moet helpen voorkomen dat jongeren afglijden of doorgroeien in de georganiseerde en ondermijnende criminaliteit. De aanpak bestaat uit drie pijlers, waarbij in de eerste pijler wordt ingezet op drie fases van preventie, namelijk: 1. Het voorkomen dat kinderen, jongeren en jongvolwassenen in aanraking komen met of verleid worden door het criminele circuit; 2. Het voorkomen dat zij illegale activiteiten uitvoeren of een misdaad plegen; 3. Het voorkomen dat zij doorgroeien in de criminaliteit of opnieuw een misdaad plegen. Onder deze actielijn staan we stil bij de belangrijkste doorsnijdende kennislacunes.

Versterken weerbaarheid van kwetsbare jongeren

Dat de buurt of de wijk waarin kinderen en jongeren opgroeien belangrijk is voor hun kansen en toekomstperspectief, heeft te maken met verschillende mechanismen (Kullberg et al., 2021). Ten eerste zijn socialisatie-effecten

in de omgeving belangrijk. Met name jonge adolescenten zijn nog vrij sterk gebonden aan de woonwijk en omdat ze in hun identiteitsvormende periode zijn, zijn ze gevoelig voor invloeden van *peers*. Een tweede mechanisme betreft de stigmatisering van de wijk waardoor mensen van buiten de wijk de bewoners laag inschatten en daarnaar handelen. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij het geven van schooladvies, of bij het gunnen van een stage of baan. Jongeren kunnen dit beeld ook internaliseren en zelf daarnaar gaan handelen. Een derde mechanisme is een gebrekkige sociale controle en collectieve zelfredzaamheid in de wijk, waardoor toezicht op kinderen en jongeren tekortschiet en mensen elkaar of elkaars kinderen niet of niet genoeg stimuleren of corrigeren. Werkzame interventies die kunnen inspelen op deze interventies zijn *community policing*, empowerment vanuit scholen en ten slotte de inzet van sociaal werk en bewoners. Het meest kwetsbaar voor ongunstige effecten vanuit de buurt zijn jongens, kinderen uit arme en/of gebroken gezinnen en kinderen met een ongunstige persoonlijkheid zoals kinderen die minder veerkrachtig zijn of een aanleg voor agressie hebben (Wijntuin, 2019).

Er is een recent overzicht van 'wat werkt' rond het voorkomen van betrokkenheid van jongeren bij zware criminaliteit en georganiseerde misdaad (Mulder et al., 2023). Ook in het programma Preventie met Gezag, dat mede gericht is op de stedelijke focusgebieden van het NPLV, krijgen jongeren in kwetsbare wijken niet alleen meer perspectief geboden met behulp van onder meer sociale (gedrags-)interventies, opleiding en toeleiding naar werk, maar worden ook nadrukkelijk grenzen gesteld. Preventie met Gezag is een lerende aanpak, waarin doorlopend wordt gereflecteerd op wat wel en niet werkt. Deelnemende partners wisselen actief ervaringen uit. Het is de bedoeling om bewezen effectieve interventies en/of elementen uit een lokale aanpak zo veel mogelijk landelijk voor gemeenten te ontsluiten. De manier waarop gemeenten een aanpak vormgeven is afhankelijk van de lokale problematiek en situatie; het vergt een combinatie van een bewezen effectieve interventies én lokaal maatwerk.



Voor het programma Preventie met Gezag is de onderzoeksbehoefte met name de inzet van interventies rond jeugdcriminaliteit. In enkele gemeenten wordt bijvoorbeeld sinds enige tijd de last onder dwangsom opgelegd aan jongeren die zich schuldig maken aan messenbezit. De last wordt verbeurd, als zij voor de tweede keer met een wapen op zak aangehouden worden. Deze maatregel is primair gericht op de overtreder en niet op diens ouders. De mate waarin dit effect heeft, vergt nader onderzoek. Achterliggend is er aandacht voor verschillende typen criminele carrières en rekrutering. Ook is er nog geen onderzoek gedaan naar de rol van meisjes of vrouwen in de georganiseerde misdaad. Ten slotte kan onderzoek worden verricht naar (financiële) prikkels die ouders kunnen motiveren zich (meer) in te spannen om strafbaar gedrag van hun kind te voorkomen. In het verlengde hiervan is de samenhang tussen dit soort ouderinterventies en de gemeenschapskracht van de wijk een beperkt onderzocht onderzoeksthema.

Aanpak van criminaliteit

In de wijken kunnen veiligheids- en ondermijningsvraagstukken spelen. In het NPLV wordt diverse malen drugscriminaliteit genoemd, maar ook valt te denken aan vastgoedcriminaliteit of witwaspraktijken. Aangezien veel factoren bijdragen aan de kans op betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit, moeten de oplossingsrichtingen ook vanuit verschillende hoeken komen. Bijvoorbeeld vanuit de verschillende ministeries, gemeenten, woningcorporaties, het onderwijs, de arbeidsmarkt, en vooral ook samen met bewoners (Noordanus, 2020). Het gaat om het versterken van integrale samenwerkingsverbanden in de aanpak van (ondermijnende) criminaliteit. Hierbij kan in worden gezet op een mix van repressieve interventies (inzet van een palet aan juridisch-strafrechtelijke interventies, zoals straf of voorwaardelijk sepot onder voorwaarden van sociale aanwijzingen) en preventieve interventies. Denk bij preventieve interventies aan de inzet van een palet aan juridisch-sociale interventies, zoals schuldenregeling, bemid-

deling en met andere partijen afgestemde vormen van kindbescherming, reclassering, Halt-maatregelen of slachtofferhulp.

In het programma Preventie met gezag is (in de tweede pijler) aandacht voor de bestaande criminaliteit, waarbij de specifieke problemen per wijk centraal staan. In het al langer lopend Nationaal Programma Rotterdam Zuid loopt onderzoek naar de impact van drugscriminaliteit op Rotterdamse wijken (o.a. Staring et al., 2019). In de onderzoeksagenda van Politie en Wetenschap is er aandacht voor de benodigde politiecapaciteit in wijken. Vanuit historisch perspectief zou het interessant zijn te kijken naar ontwikkelingen in politiesterke en de gevolgen voor het politiewerk: In hoeverre had de politie vroeger meer kennis van wat er speelde in (kwetsbare) wijken? In hoeverre wijkt de ontwikkeling binnen Nederlandse politie daarmee af van omringende landen?

Vanuit de Kennisagenda Ondernijning van het WODC is de aandacht voor wat betreft nieuw empirisch onderzoek gericht op:

- Toetredings- en doorgroeimechanismen die ertoe bijdragen dat individuele personen bij zware en georganiseerde criminaliteit betrokken raken.
- Gelegenheidsstructuren die ertoe bijdragen dat criminele activiteiten zich ontwikkelen. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om bewuste en onbewuste facilitering van georganiseerde criminaliteit vanuit de legale omgeving en het 'vestigingsklimaat' voor georganiseerde criminaliteit in Nederland.
- Resultaten, uitvoering en effecten van verschillende aanpakmodaliteiten.
- Criminele geldstromen en de opsporing daarvan.

Voor het komende jaar is er de ambitie om Zicht op Ondernijning door te ontwikkelen naar een landelijk kennispunt. Naast de reeds beschikbare data zal de focus komen te liggen op het bieden van concrete handelingsperspectieven aan gemeenten om ondernijning aan te pakken en mogelijke risico's die hiervan uitgaan te verkleinen. Op het thema ondernijning zijn voor veel gemeenten scans gedaan, waarbij 'de wijk' of 'de buurt' weinig aandacht heeft gekregen. In de gebieden vinden wel onderzoeken plaats,



zoals door bureau Beke in Zaanstad, waar een meerjarig onderzoek plaatsvindt naar de effectiviteit van het interventieteam ondermijnende criminaliteit. Het geheel overziende is er vooral onderzoek nodig op het eigen domein, waarbij niet per se gezocht hoeft te worden naar samenhang met de andere domeinen.

Veiligheidsbeleving en vertrouwen

Onveiligheidsgevoelens hangen zeker niet één op één samen met de actuele stand van zaken rond criminele activiteiten in de wijk. Ze hangen samen met persoonskenmerken, kenmerken van de buurt zoals verkeerssituaties, en vertrouwen in de manier waarop een gemeente wordt bestuurd. In het NPLV is er relatief weinig aandacht voor veiligheidsbeleving, overlast en onderling vertrouwen of wantrouwen. Wel is er op dat terrein – ook door de nationale voorgangers van het NPLV – veel kennis opgedaan, bijvoorbeeld naar interventies in de publieke ruimte. Ook van belang zijn bijvoorbeeld de aard van het samenleven tussen verschillende bevolkingsgroepen. In samenhang met de andere thema's is het de vraag of in wijken de collectieve zelfredzaamheid kan worden vergroot, en hoe publieke voorzieningen en ontmoetingsplekken hier een rol in kunnen spelen.

Waar informele controle door professionals en buurtbewoners ontoereikend is om vandalisme en criminaliteit onder de duim te houden, wordt die lacune door formele toezichthouders gevuld, in het bijzonder door de politie (Kullberg et al., 2021). De samenhang in het werk van deze professionals rond genoemde issues als publieke familiariteit, vervreemding en vertrouwen, is essentieel. Onderzoek kan op dit terrein de kwaliteit van het onderling samenwerken helpen verhogen.

Als het gaat om stigmatisering komt in onderzoek naar voren dat jongens zich soms disproportioneel slachtoffer voelen van ID-controles en ook

boetes, waarvan de rechtvaardigheid wordt aangevochten (Duijndam & Prins, 2017). Bedacht moet worden dat boetes hard aan kunnen komen in gezinnen die al problemen hebben met rondkomen. Politieoptreden is enerzijds nodig als de informele controle hapert, maar kent anderzijds de bezwaren van wat wel *overpolicing* wordt genoemd. Als jongeren regelmatig voor controles worden aangehouden alsof ze crimineel zijn, knaagt dit aan hun zelfbeeld. Daarnaast voedt het de weerzin tegen rechtstaat en gezag, waarvan de politie de frontlinie vormt (Tops & Tromp, 2019). Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de korte- en langetermijneffecten van overpolicing.

Bewoners met een opeenstapeling van persoonlijke problemen

Er is een aanzienlijke groep bewoners met een opeenstapeling van persoonlijke problemen met een zorg- en veiligheidscomponent. De oorzaken en gevolgen lopen dwars door elkaar heen en zijn even divers als hardnekkig: psychische klachten, verslavingen, falende maatschappelijke integratie, hoog gevarenrisico of een combinatie hiervan, soms gepaard met een verstandelijke beperking. Door de complexiteit van de problematiek en de daaruit volgende veelheid van betrokken partijen ontvangt deze groep onvoldoende passende zorg en/of ondersteuning. Dit leidt soms tot moeilijk of gevaarlijk gedrag voor hunzelf en voor hun omgeving.

Soms resulteert dit in slachtoffers of daders van zaken als misbruik en mishandeling of ander crimineel gedrag. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van huiselijk geweld, kindermishandeling, radicalisering, stalking, ex-partnergeweld of bedreiging van bestuurders/ professionals. Volgens de Landelijke agenda zorg en veiligheid is het de bedoeling dat in 2025 iedere regio een persoons- en systeemgerichte aanpak heeft voor deze doelgroep met bijbehorende huisvesting, zorg en ondersteuning. De agenda wil onder





andere prominenter een aantal specifieke zorg- en veiligheidsthema's agenderen, waar verdiepend onderzoek naar bewoners met een opstapeling van persoonlijke problemen aandacht voor kan hebben:

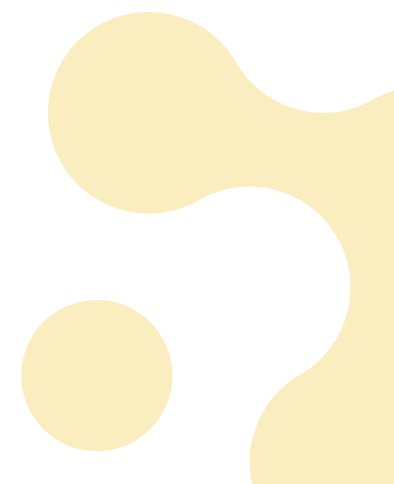
- de aanpak van personen met verward gedrag;
- de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling;
- de implementatie van de levensloopfunctie (en de ketenveldnorm voor personen met verward gedrag en een veiligheidsrisico);
- de aandacht voor complexe problematiek waardoor mensen met geestelijke, verstandelijke of psychogeriatrische beperkingen vaak tussen wal en schip vallen;
- de aanpak van arbeidsuitbuiting en mensenhandel;
- de ondersteuning bij de re-integratie van gedetineerden;
- de vereenvoudiging van de jeugdbeschermingsketen.

Samenwerking rond online jeugdcriminaliteit

Het WODC (Zeijlmans & Van der Laan, 2023) constateert een grotere impact van digitalisering op de jeugdcriminaliteit. Een groot deel van de leefwereld en sociale contacten van jongeren bevindt zich tegenwoordig online, praktijkprofessionals zien een duidelijke wisselwerking tussen het digitale dagelijkse gedrag van jongeren en de toename van online crimineel gedrag, waarbij het online criminele gedrag zich ook kan vertalen in meer traditionele gedragingen op straat. Na en door de Coronacrisis is er een verschuiving te zien van offline naar online criminaliteit onder de jeugd. Onderzocht kan worden of dit beeld klopt en hoe het in dat geval verklaard kan worden. Er is verder vooral behoefte aan meer inzicht in hoe het criminele carrièrepad van jongeren er uit ziet en welke rol het online ronselen hierin speelt.

Praktijkprofessionals geven ten slotte aan dat jongerenwerkers een belangrijke rol hebben door met jongeren in gesprek te gaan, ervaringen te delen en tips te geven. Zo ontstaat er meer bewustzijn over de risico's van online

fraude en cybercriminaliteit. Onderzoek constateert echter dat er bij jongerenwerkers behoefte is aan verdieping op online thema's. Ze willen meer leren hoe ze zich hiertoe moeten verhouden en hoe ze moeten handelen (Van Wonderen, 2023). Dit betreft niet alleen online communiceren, maar ook signaleren. Ook hebben ze behoeften aan kennis van dynamieken in bepaalde contexten (zoals de online gamewereld). Daarbij kunnen de online en offline context niet los van elkaar gezien worden, deze zijn bij jongeren nauw aan elkaar verbonden. Er is meer onderzoek nodig naar bewustwording bij werkgevers en gemeenten omtrent het belang van online werken: hoe kunnen werkgevers en gemeenten faciliteren dat jongerenwerkers hun online vaardigheid kunnen vergroten?





Bijlage 2: Literatuurlijst

Albeda, Y., Avest, D. ter, & Breugel, I. van (2022). 'Superdiversiteit en sociale bindingen in de buurt.' In: Snel, E., R. Geurs & M. Parmentier (red.), *Zicht op leefbaarheid*. Tien essays over leefbaarheid in Rotterdamse wijken. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Appleyard, B. (2021). *Livable Streets 2.0*. Elsevier.

Boer, H. de, Ferwerda, H., & Kuppens, J. (2022). *Do or don't: Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit*. Arnhem: Bureau Beke.

Blokland, T. (2017). *Community as urban practice*. Polity Press.

Bolhaar, J., Bucx, F., Jongen, E., Roeters, A., & Vliek, M. (2023). *Herziening financieringsstelsel kinderopvang. Maatschappelijke effecten van het voorgenomen kabinetsplan*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bolt, G. & Kempens, R. van (2008). *De mantra van de mix. Hoe ideaal is een gemengde wijk?* Utrecht: Forum.

Bosch, A. van den, Stouthard, L., Veld, D. de, & Xanten, H. van (2023). *Doorbraakroutes gemeenten bij vastlopende casuïstiek*. Integraal Werken in de Wijk.

Boterman, W., & Wolf, I. de (2022). *Woonsegregatie bepaalt in grote mate schoolsegregatie*. ESB, editie Gelijke Kansen.

Boutellier, H., Meere, F. de, & Brock, A. (2021). *Richting! Over het sturen op perspectief voor wijken*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Buisman, P., Jeurig, K., & Rozema, N. (2018). Lessen uit Schotland: Community Development Trusts: verankerd in wetgeving. *Sociaal Bestek*, 80, 20-22.

Castagnone, E., Eve, M., & Petrillo, E. R. (2007). *Madri migranti: Le migrazioni di cura dalla Romania e dall'Ucraina in Italia*. CESPI-FIERI: Rome, Italië.

Dekker, F., Vleeschouwer, E. de (2021). *De wijkbasisbaan*. Rotterdam: SEOR.

Dongen, T. van, Hermens, N., Jonkman, H., & Meere, F. de (2021). *Handreiking voor actieonderzoek naar leefbaarheid en veiligheid in wijken*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Dorenbos, R., & Gietema, S. (2022). *Aan de slag met experimenten regelluwe bijstand en basisbanen*. Den Haag: Platform31.

Duijndam, C., & Prins, B. (2017). *Geboren en getuige in de Schilderswijk. Verhalen van jongeren in een Haagse wijk over vertrouwen in de politie*. Den Haag: De Haagse Hogeschool

Durose, C., Ostajien, M. van, Hulst, M. van, Escobar, O., & Agger, A. (2022). Working the urban assemblage: A transnational study of transforming practices. *Urban Studies*, 59(10), 2129-2146.

Engbersen, R., Thill, O., Schreuders, H., & Smeelen, R. (2012). *Nieuwe perspectieven voor publieke ruimten*. SEV/Platform31.

Engbersen, R., Repetur, L., Veldboer, L., & Jager-Vreugdenhil, M. (2020, 1 augustus). *Investeer in paleizen voor gewone mensen*. Verkregen via: www.socialevraagstukken.nl

Engbersen, R., Verweij, S., Kamp, J. van der, Nourozi, S., Panhuijzen, B., & Pelt, M. van (2021). *De terugkeer van de samenlevingsopbouw. Achtergronden, praktijkervaringen en toekomstagenda*. Movisie. Geraadpleegd via: www.movisie.nl/publicatie/terugkeer-samenlevingsopbouw

Fekkes, M., Wolff, M. de, & Rutgers, L. (2023). *Metaonderzoek veerkracht. Een metaonderzoek naar individuele en collectieve veerkracht in de samenleving*. TNO.

Geldof, D. (2018). Compacter wonen in een context van superdiversiteit: nood aan meer inzicht in de woonwensen en wooncultuur van mensen met een migratieachtergrond in Vlaanderen. *Ruimte & maatschappij: Vlaams-Nederlands tijdschrift voor ruimtelijke vraagstukken*. - Antwerpen, 2009, currens, 10(1), 92-117.

Gelijke Kansen Alliantie (2023). *Het verrijken van schooldagen: wat wij al weten vanuit de wetenschap*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Gent, W. van, Hochstenbach, C., & Uitermark, J. (2018). Exclusion as urban policy: The Dutch 'act on extraordinary measures for urban problems'. *Urban Studies*, 55(11), 2337-2353.

Ham, M. van (2012). *De Buurt. Best Belangrijk*. Delft: TU Delft.

Hochstenbach, C. (2022). *Uitgewoond. Waarom het hoog tijd is voor een nieuwe woonpolitiek*.

Hochstenbach, C., & Gent, W. P. van (2015). An anatomy of gentrification processes: Variegating causes of neighbourhood change. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 47(7), 1480-1501.

Hooghiemstra, H., & Pelt, M. van (2020). *Kennis- en onderzoeksagenda Sociaal Werk*. Movisie (Ed.). Utrecht.

Hoorn, M., Acda, A., Cliteur, H., Hosper, K., Lenkens, M., Nagelhout, G., Poole, N. (2022). *Gezonde leefomgeving in kwetsbare wijken. Verkenning kennisbehoeften en mogelijkheden*. Den Haag/ Utrecht: Platform31/Pharos/IVO.

Huijnk, W., Verbeek-Oudijk, D., & Willems, R. (2023). *Kwesties voor het kiezen 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.



Hulden, E. van, Heussen, D., & Ham, S. van der (2015). *De Stoep*. Nai010 Uitgevers.

Huygen, A., & Fortuin, K. (2022). *ABCD: Naar veerkrachtige gemeenschappen. Over gemeenschappen, im-pact en handelingsperspectieven voor gemeenten*. Utrecht: Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners.

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.

Kalthoff, H. (2020). *Opgroeien en opvoeden in armoede*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Karadimitriou, N., Magalhães, C. de, & Verhage, R. (2013). *Planning, risk and property development: urban regeneration in England, France and the Netherlands*. Routledge.

Keuzenkamp, S., & Hoorn, E. van (2022). Wat doen ervaringsdeskundigen er eigenlijk toe? Literatuurreview over de impact van ervaringsdeskundigen in één-op-één contacten. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 31(2), 4-22

Krabbenborg, L., & Uitbeijerse, G. (2023). *Beperkt bereikbaar. Persoonlijke ervaringen met bereikbaarheidsproblemen*. Den Haag: KiM.

Kullberg, J., Mouktadillah, R., & Vries, J. de (2021). *Opgroeien in een kwetsbare wijk. Over buurt-effecten en ervaringen van jongens en jonge mannen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Leeuwestein, H., & Bokhorst, M. (2018). *De school als doorgangshuis. Omgaan met tijdelijke migratie in het onderwijs*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Lennartz, C., Schilder, F., Staak, M. van der (2019). *Particuliere verhuurders op de Nederlandse woningmarkt. Activiteiten, investeringsmotieven en beleggingsstrategieën*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Mantingh, I., Duivenvoorden, A. (2021). *Ontwerp voor ontmoeten. Hoe de gebouwde omgeving kan uitnodigen tot contact*. Den Haag: Platform31.

Miltenburg, E. M., & Werfhorst, H. G. van de (2017). Finding a job: The role of the neighbourhood for different household configurations over the life course. *European Sociological Review*, 33(1), 30-45.

Mosselman, K., & Polstra, L. (2023). *De praktijk van basisbanen. Monitor van het experiment Basisbanen in Groningen*. Groningen: Lectoraat Arbeidsparticipatie Hanzehogeschool Groningen

Mourik, K. van, & Kok, E. (2023). *Kennissynthese Sociaal Werk. Versterken van het alledaagse leven*. Utrecht: Movisie.

Movisie (2021). *Voorkomen huisuitzettingen particuliere verhuur*. Verkregen op 31 juli 2023, via: <https://www.movisie.nl/artikel/voorkomen-huisuitzettingen-particuliere-verhuur>

Mulder, E., Becking, E., Suiker, M., Geraads, S., & Hendriks, C. (2023). *Jongeren in georganiseerde misdaad. Inventarisatie van bestaande kennis rond interventies ter preventie van georganiseerde misdaad onder jongeren*. Den Haag: NSCR.

Musterd, S., Teernstra, A., Gent, W. van, & Duker, T. (2014). *De buurt als jas. Dynamische huishoudens in de veranderlijke stad*. Amsterdam: AUP.

Noordanus, P. G. A. (2020). *Een Pact voor de Rechtsstaat. Een sterke terugdringing van drugscriminaliteit in 10 jaar*. Den Haag: Aanjaagteam Ondermijning.

Notten, N., & Wijs, F. de (2017). *Een beeld van de laaggeletterde ouder: Een onderzoek naar achtergrondkenmerken, leesopvoeding en taalprestaties in laaggeletterde gezinnen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Notten, N., Mourik, K. van, & Panhuijzen, B. (2022). *Onderzoeksagenda basisvaardigheden. Expertisepunt Basisvaardigheden*. Utrecht: Movisie.

Odekerken, M., Brock, A., Haydary, M., & Bellaart, H. (2021). *Naar een inclusieve energietransitie*. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Planeije, M., Van Erp, N., & Brummel, A. (2022). *Welcome wijk. Opbrengsten van pilots in vier regio's*. Utrecht/Nijmegen: Trimbos-instituut/Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Pluijm, M. van der (2020). *At home in language. Design and evaluation of a partnership program for teachers with lower-educated parents in support of their young children's language development*. Alblasterdam: Ridderprint.

Posthumus, H. (2013). *Displacement Myths. The real and presumed effects of forced relocations resulting from urban renewal* (proefschrift uitgegeven in eigen beheer).

Putnam, R. D. (2015). *Our kids. The American Dream in Crisis*. New York/London/Toronto/Sydney New Delhi: Simon & Schuster.

Ruig, L. de, Talman, J., Engelen, M., Bennenbroek, F., Wachter, M., & Bindels, A. (2020). *Persoonlijke begeleiding in de bijstand. Wat gemeenten en Rijk kunnen leren van pilots uit Tilburg, Leiden en Helmond*. Nijmegen: De Beleidsonderzoekers.

Spierts, M. J. S. (2014). *Stille krachten van de verzorgingsstaat: De precaire professionalisering van de sociaal-culturele beroepen* (Proefschrift, Marcel Spierts Onderzoek & Ontwikkeling).

Staring, R., Bisschop, L., Roks, R., Brein, E., & Bunt, H. van de (2019). *Drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven. Aard en aanpak van het fenomeen*. Rotterdam: Erasmus School of Law.

Straver, K., Tilburg, X. van, Ooij, C. van, Wal, A. van, & Peuchen, R. (2022). *Naar een inclusieve energietransitie. Limburgse energiearmoede in kaart*. Amsterdam: TNO.

Tops, P., & Tromp, J. (2019). *De achterkant van Amsterdam. Een verkenning van drugsgerelateerde criminaliteit*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

Troost, A. A., Ham, M. van, & Manley, D. J. (2023). Neighbourhood effects on educational attainment. What matters more: Exposure to poverty or exposure to affluence?. *Plos one*, 18(3), e0281928.



Uyterlinde, M., Brock, A., Vries, S. de, & Verloove, J. (2023). *'Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen'. Publieke familiariteit in superdiverse wijken*. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Uyterlinde, M., Boutellier, H., & Meere, F. de (2022). *Perspectief bieden. Bouwstenen en afwegingskader voor de gebiedsgerichte aanpak van leefbaarheid en veiligheid*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Uyterlinde, M. & Gastkemper, N. (2018). *Naar een wendbare wijkaanpak. Het waarom en hoe van lokaal gestuurde wijkvernieuwing*. Den Haag: Platform31.

Veldboer, L., Duyvendak, J. W., Kleinhans, R., & Boonstra, N. (2007). *In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet*. Hoogvliet: deelgemeente, Vestia en Woonbron.

Velden, J. van der, Tiggeloven, P. & Wassenberg, F. (2016). *De Magic Mix. Een verkenning van wooncomplexen waar verschillende doelgroepen gemengd wonen*. Den Haag: Platform31.

Velden, J. van der, Uyterlinde, M., & Bronsvort, I. (2017). *Sturen op gemengde wijken? Verkenning onderzoek in zes steden*. Den Haag: Platform31.

Velden, J. van der, & Can, E. M. (2022). *75 jaar stedelijke vernieuwing en wijkaanpak. Kennisdossier Stedelijke Vernieuwing Update 2022*. Den Haag: Platform31.

Velze, K. van, Pieterse, N., Martens, A., Breedijk, M., & Hollander, G. de (2020). *Verdeling van gezondheid en leefomgevingskwaliteit over buurten*. Planbureau voor de Leefomgeving.

Visser, V., Popering-Verkerk, J. van, Buuren, A. van (2019). *Onderbouwd ontwerpen aan participatieprocessen. Kennisbasis participatie in de fysieke leefomgeving*. Rotterdam: GovernEUR/Erasmus Universiteit Rotterdam.

Visser, S., Strijker, D., Edzes, A., & Rijnks, R. (2019). *Onderzoek Intergenerationele Armoede: voortgangsrapportage 2017-2019*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen - Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.

Vogels, R., Turkenberg, M., Herweijer, L. (2021). *Samen of gescheiden naar school. De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

VNG (2021). *Brief VNG aan Tweede Kamer over de Hersteloperatie Kinderopvangtoeslagen*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Welschen, S., Lucas, P., Hoijsink, M., & Veldboer, L. (2021). *Licht op sociaachaduwwerk*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Ward, S. (2021). Using theory-based evaluation to understand what works in asset-based community development. *Community Development Journal*, 1-19. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsab046>

Wijntuin, P. (2019). *'Mijn buurt is leuk en gezellig!' De betekenis van de buurt voor Marokkaans-Nederlandse jongeren in achterstandswijken*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Zeijlmans, K., & Laan, A. M. van (2023). *Professionals over jeugdcriminaliteit. De mogelijkheden van focusgroepen bij de Monitor Jeugdcriminaliteit*. Den Haag: WODC.

Zwet, R. van der, & Noordewier, Y. (2023). *Kennissynthese Sociaal Werk: Door laten klinken van de stem van de burger*. Utrecht: Movisie.

Zwiers, M., Kleinhans, R., & Ham, M. van (2017). The path-dependency of low-income neighbourhood trajectories: An approach for analysing neighbourhood change. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 10, 363-380.



Colofon

Utrecht, december 2023

De Onderzoeksagenda Leefbaarheid en Veiligheid is een uitgave van WijkWijzer, platform voor leefbare en veilige wijken. Binnen WijkWijzer bundelen de kennis- en netwerkorganisaties actief op het terrein van leefbaarheid en veiligheid hun krachten: Platform31, het Verwey-Jonker Instituut, het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV), het Landelijk Platform Buurt- en Wijkgericht Werken (LPB), het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), Movisie en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Alle organisaties hebben de afgelopen tijd aandacht gevraagd voor het versterken van een brede gebiedsgerichte aanpak en om een beweging te maken naar wijk- en buurtgericht werken. Dit willen we samen met bewoners, gebiedsgerichte professionals, beleidsmakers en bestuurders voor elkaar krijgen.

Deze publicatie is ontwikkeld met ondersteuning van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid.

Auteurs: Anneke Brock (Verwey-Jonker Instituut), Matthijs Uyterlinde (Verwey-Jonker Instituut) en Freek de Meere (Verwey-Jonker Instituut)

Met medewerking van: Radboud Engbersen (Movisie), Leonie Aarsen (CCV), Han van Geel (LPB), Kristel Jeuring (LSA), Inge Kok-Postma (Platform31), Jeroen van der Velden (Platform31) en Karin Verbeek (Movisie)

Tekstredactie: Verwey-Jonker Instituut

Vormgeving: Gé grafische vormgeving

Foto's: ANP

Verwey-Jonker Instituut

Het Verwey-Jonker Instituut is een onafhankelijk onderzoeksbureau. Met onze expertise en onderzoek naar actuele vraagstukken geven we op het gehele sociaal-maatschappelijk terrein richting aan beleidsontwikkeling en uitvoering. Met ons werk willen we een bijdrage leveren aan een krachtige samenleving met oog voor iedereen. De resultaten worden actief en kosteloos beschikbaar gesteld aan derden, zodat ze ten volle kunnen bijdragen aan de verbetering van de samenleving.
www.verwey-jonker.nl

Hoewel grote zorgvuldigheid is besteed aan het samenstellen van deze uitgave, kan de uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden bij eventuele onjuistheden. Aan de inhoud van deze publicatie kunnen dus geen rechten worden ontleend. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt mits de bron wordt vermeld.

